

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Володимир ПОЛІЩУК (Київ)

УРЯДНИЦЬКИЙ КЛАН ЛУЦЬКОГО СТАРОСТИ КНЯЗЯ БОГУША КОРЕЦЬКОГО (На прикладі Луцького замкового уряду, 1561–1567 роки)

Тема кланової організації влади й суспільства не може не зацікавити дослідника з огляду на її універсальний характер для середньовічних (доіндустріальних) суспільств, де основним “капіталом” вважалася земля. Характер землеволодіння обумовлював тісну взаємозалежність усередині колективу – сім’ї, роду, села, служби як соціального виробництва. Відтак необхідно зазначити ключову роль особистих зв’язків, що визначалися широким колом спільних інтересів, які ставали об’єктом боротьби з “не своїми”. На цьому тлі можна виокремити суто кланові інтереси, які за джерелами прямо майже не об’єктивізуються, належачи до сфери усної культури та уявної дійсності. З певністю можна твердити, що вони, згідно з цілями кланових організацій, акумулювалися в службовій сфері владних структур. Для дослідника ці структури, очевидно, стають вихідним моментом у реконструкції кланів, які дають змогу по-іншому побачити організацію влади як такої. Відтак на перший план виходять чинники, що цементують колектив зсередини, об’єднуючи його членів на підставі спільної взаємозалежності та допомоги, а не просто одностороннього підпорядкування. В суспільстві такими чинниками були і є породичання та служба (“ремесло”). З іншого боку, крім аналізу владних структур¹, реконструкція кланової організації по суті персоналізується, адже починати дослідження доводиться зі встановлення дійових осіб та їхніх ролей у соціальних практиках. У дослідженні урядницького клану луцького, брацлавського й вінницького старости кн. Б. Ф. Корецького (бл. 1510–1576) перед тим, як дати характеристику його урядникам (служебникам), розглянемо організацію замкового уряду в системі службових підпорядкувань, дійсних для Волині, що на той час входила до складу Великого князівства Литовського.

В історіографії загально визнано, що посадовий склад намісницького (господарського, замкового) уряду великого князя литовського (господаря) набирався зі слуг його посідача – воєводи, старости, маршалка. Цей судово-

¹ Аналіз дотичних до теми структур влади див. у нашій роботі: *Поліщук В.* Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського від початку XV ст. до реформ 1564–1566 рр. // Український історичний журнал (у друці).

адміністративний апарат, як відомо, складався з підстарости (понамісника, підвоеводи), писаря і підписка (дяка), а також з осіб, що надавалися урядом для різних правових акцій у ролі діцьких, вижив, ув'язчих. М. К. Любавський підкреслював, що слуги намісника були такими ж уповноваженими персонами, як і сам намісник-староста, і що вони належали здебільшого до боярства². М. С. Грушевський називав замкових урядників “приватними заступниками намісника-старости, призначеними для виконання функцій публічного характеру”, вказуючи, що “абсентеїзм самого намісника був річчю так звичайною, так загальноприйнятною, що, наприклад, “Устава на волоки” (1557 р.) жадає лише, аби [...] ці заступники були якісь можливі люди: “врядники и намѣстники мають быти люди добрыє, вѣры годныє”³. Аналогічну думку висловив і М. Н. Ясинський: старости й воеводи свої судові обов'язки доручали “намісникам і маршалкам, які призначалися не великим князем, а самими обласними правителями із числа їхніх довірених службовників або слуг”⁴. Як бачимо, наголос на “приватному” характері підлеглості замкових урядників як слуг є спільним для робіт литуаністів. Врешті, на типологічну подібність структури замкових урядів зі структурою великокнязівської владної драбини вказував І. І. Лаппо. За його словами, “як намісництво передається старостою обраній нею особі, так і понамісництво (намісник підстарости. – В. П.) дається підстаростою тому, кому він сам довірить ведення справ під час своєї відсутності... Таким чином намісник (підстароста) є паном для понамісника, як староста паном для намісника”⁵.

У загальних рисах замкові уряди досліджувалися в роботах І. І. Лаппо та Ф. І. Леонтовича⁶, де була проаналізована (кінець XV – перша третина XVI ст., Литва, Білорусь) сфера повноважень господарських намісників, умови посідання уряду, склад і компетенція урядників, їхня роль у судочинстві на тлі судово-адміністративних реформ 1564–1566 рр. Так, І. Лаппо урядове значення підстарости виводив не тільки з того, що староста, як правило, не виконував особисто своїх обов'язків, але й з того, що останній зверхньо дивився на справи замкового уряду як на недостойні його безпосередньої уваги⁷. Схожу особливість відзначив і М. Ясинський: господарські намісники внаслідок посідання кількох урядів водночас, а також унаслідок приватних справ “рідко

² Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания Первого Литовского Статута. – М., 1892. – С. 757.

³ Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. V: Соціально-політичний і церковний устрій і відносини в Українсько-Руських землях XIV–XVII віків. – К., 1995. – С. 299.

⁴ Ясинский М. Н. Главный литовский трибунал, его происхождение, организация и компетенция. – К., 1901. – С. 163.

⁵ Лаппо И. И. Гродский суд в Великом княжестве Литовском // Журнал Министерства Народного Просвещения. – СПб., 1908. – Январь. – С. 61.

⁶ Там само. – С. 53; Леонтович Ф. И. Областные суды в Великом княжестве Литовском // Журнал Министерства Юстиции. – 1910. – № 10. – С. 87.

⁷ Лаппо И. И. Гродский суд... – С. 59.

мали можливість, а, ймовірно, й потяг виконувати свої судові обов'язки"⁸. Що ж до принципу "підбору кадрів", то І. Лаппо вказував, що урядники призначалися старостою за його особистим вибором і жодна влада не втручалася в ці призначення⁹. Ф. Леонтович і, особливо, І. Лаппо, суттєво деталізували абстрактне поняття "слуг", поміщаючи його в сферу соціальних ієрархій та урядових повноважень. Так, Ф. Леонтович підкреслив три соціальні ознаки "помічника воєводи", який поза своєю службовою належністю відносився до місцевої шляхти – людей "оселыхъ", нерідко навіть до службових князів, які зазвичай складали присягу при вступі на уряд¹⁰. Згідно з І. Лаппо підстаростами бували рядові шляхтичі, що заслуговували на довіру з боку старости як свого пана¹¹. Крім шляхетства, осілості й присяжності урядника, до його якостей історик відніс особисті моральні та розумові якості, знання канцелярської "руської" мови й чинного права¹². У польській судово-адміністративній системі підстароста (*vicecapitaneus, vicegerens*) підпорядковувався старості на тих самих засадах¹³. Однак особиста залежність урядників від своїх патронів почала вступати в суперечності з процесами шляхетської емансипації. На цей аспект звернув увагу М. Ясинський: на його думку, це вже в першій чверті XVI ст. не могло не викликати "незадоволення серед повітової шляхти [...], яка не була усунена від місцевої юрисдикції, що не могло не впливати хворобливо на їхнє шляхетське самолюбство"¹⁴.

У якому ж функціональному зв'язку перебували уряд і клан? Як уже зазначалося, уряд у пізньосередньовічному суспільстві означав певну форму репрезентації влади, засновану на привілеї верховного володаря, що в сукупності поєднувало *officium* та *beneficium*: *officium* – це служба володарю, а *beneficium* – майнове забезпечення служби (хлібокормління), тобто одержання до прибутків. Уряд, як і будь-який інший привілей, пов'язаний з розподілом *officium*, надавав можливість створювати власну ієрархічну структуру нижчого – порівняно з верховним – рівня, де зв'язки підпорядкування позначалися через належність до даного уряду. Як зазначив А. Мончак, входження до служби створювало для людини вищі позиції, ніж ті, що виникали з його походження (родинного маєтку); звідси важлива для ранньомодерного суспільства боротьба між різними групами за урядові посади¹⁵. Нас цікавить урядницький клан кн. Богуша Федоровича Корецького¹⁶ як зразок локальної (повітової) організації, що ґрунтувалася на типових для

⁸ Ясинский М. Н. Главный литовский трибунал... – С. 163.

⁹ Лаппо И. И. Гродский суд... – С. 59.

¹⁰ Леонтович Ф. И. Областные суды... – С. 108.

¹¹ Лаппо И. И. Гродский суд... – С. 61.

¹² Там само. – С. 64.

¹³ Bardach J. Historia państwa i prawa Polski do roku 1795. – Warszawa, 1957. – Cz. I. – S. 481.

¹⁴ Ясинский М. Н. Главный литовский трибунал... – С. 164.

¹⁵ Maczak A. Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowoczesnej. – Warszawa, 1986. – S. 213.

¹⁶ Поліщук В. Князь Богуш Корецький як землевласник та урядник (1510–1576) // Київська старовина. – 2001. – № 3. – С. 56–73.

пізнього середньовіччя владних стосунків, заснованих на передорученні влади-власності на виконання послуг і отримання винагороди. Обіймання уряду дорівнювало власності на певні прибутки: судові, з замкових сіл, корчм, мит, святкових дарунків¹⁷. Така влада-власність, своєю чергою, розподілялася між слугами привілейованого урядника, що й складало підставу для творення зв'язків підлеглих. Щодо категорії “слуг” і самого поняття “служби”, то ці поняття обіймали величезне розмаїття соціальних взаємин та обов'язків. Поняття “слуги” зовсім не вказувало на реальний соціальний статус, виявляючи досить варіативний стосунок особистої підлеглих. На системному рівні поняття “*слуги*” впливало з панівної у Великому князівстві Литовському патримоніальної концепції влади, легітимної для династії Гедиміновичів, згідно з якою “усі мешканці країни розглядалися як слуги володаря, від “наймолодших” бояр-шляхти ... до людей князівської крові, які “за власним бажанням” відбували при ньому традиційну службу васалів – *auxilium et consilium*”¹⁸. З іншого боку, градація всередині слуг відсилає до широкого розмаїття васально-урядницько-клієнтарної залежності. У поняття “*слуги*” міг також вкладатися і досить розмитий статус “клієнта”, який прямо за джерелами не верифікується. За визначенням Антоні Мончака, клієнтарна залежність ґрунтувалася на спільності інтересів (актуальних переважно для патрона), які не зводилися до поземельної залежності клієнта¹⁹. На його думку, саме в цьому полягала відмінність клієнтарної системи від ленної, заснованої на спадковості союзу сеньйор/васал з покоління в покоління²⁰. Якщо клієнтарна залежність обіймала здебільшого приватні інтереси патрона, то урядницьке представництво замкових урядів входило в ширший контекст публічно-правового простору. Натомість кланова організація включала ширші – сімейно-родові зв'язки – породичання слуг і клієнтів “під дахом” патрона.

Прикладаючи таке розуміння клієнтарної і кланової організації до урядницького клану кн. Корецького, спробуємо окреслити коло осіб, які у різні часи служили йому як урядники Луцького замкового уряду до проведення судово-адміністративної реформи 1564–1566 рр. (див. табл.). Слід зауважити, що до цього кола не відносяться “судді повіту Луцького”, що були не замковим, а земським урядом шляхетського самоврядування, який, отже, старостою прямо не призначався, на відміну від замкових урядів. У тодішньому розумінні повітові судді чітко відмежовувалися від замкових урядників: “паны судьи земские и вряд замковый”²¹. Перші повітові судді

¹⁷ Грушевский А. С. Города Великого княжества Литовского в XIV–XVI вв. Старина и борьба за старину. – К., 1918. – С. 85–140.

¹⁸ Chynczewska-Hennel T., Jakowenko N. Społeczeństwo – religia – kultura // Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie / Pod red. T. Chynczewskiej-Hennel i N. Jakowenko. – Lublin, 2000. – S. 118.

¹⁹ Maczak A. Klientela. – Warszawa, 1994. – S. 120.

²⁰ Ibidem. – S. 119.

²¹ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 124зв.

Луцького повіту, на базі яких у 1565 р. утворився Луцький земський суд²², фіксуються 10 VII 1556 р.: Василь Семашко († 1561) “судя повету Луцко-го” – печатар акта застави Линева Тихном Олехновичем Линевським²³. Їхня діяльність на замковому уряді фіксується з лютого 1558 р. – у рештках збережених луцьких замкових книг: Петро Іванович Чаплич-Шпановський († XI 1558), “судя повету Луцкого (старший)” і Василь Михайлович Семашко²⁴. Першим власне гродським суддею став призначений старостою Корецьким у 1566 р. Михайло Гнатович Джуса²⁵.

Спробуємо дати характеристику замковим (після 1566 р. – гродським) урядникам луцького старости кн. Б. Корецького, що в ролі його “слуг” (служебників) входили до урядницького клану князя. Останній набагато ширший, ніж це дозволяє уявити Луцький замковий уряд, адже водночас Корецький, як брацлавський і вінницький староста, мав подібні адміністративні апарати в цих повітових центрах Східного Поділля. На жаль, замкові (гродські) книги з Брацлава й Вінниці до нашого часу не дійшли, що не дозволяє реконструювати урядницьку систему цього регіону. Так само не збереглася документація з власницьких маєтків кн. Корецького (Корець, Межиріч, Килікіїв, Торговиця), де напевно велися подібні замкові книги. Що в методологічному плані стає актуальним для волинських реалій другої третини XVI ст.? На даному етапі можливим шляхом дослідження таких кланів може бути: а) реконструкція генеалогій цих родів; б) встановлення обсягу землеволодіння урядників і шляхів його набуття, оскільки “ієрархічній структурі феодалної власності відповідає ієрархія суду”²⁶; в) виявлення шлюбного партнерства в межах того чи іншого клану.

Яким чином у джерелах фіксується службова залежність? В записках луцьких замкових книг трапляються прямі вказівки про особисту підлеглисть князю-старості його замкових урядників. Так, у формулі надання вижа від імені підстарости зазначається: “Ино я (підстароста Борис Сова. – В. П.) посылал есмо на то вижом служебника князя его милости пана моего старосты луцкого”²⁷; або: “А так я давал вижом служебника его милости князя старосты, пана моего, воротного замкового Войтеха Красовского” (1563)²⁸. Детальніше засади підлеглисті фіксує тестамент кн. Б. Корецького 1576 р., який під цим кутом зору ми аналізували в попередній нашій ро-

²² Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.

²³ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі – Архив ЮЗР). – К., 1911. – Ч. VIII. – Т. 6: Акты о землевладении в Юго-Западной России в XV–XVIII вв. – С. 54–55.

²⁴ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 18зв.

²⁵ Там само. – Спр. 6. – Арк. 393зв.

²⁶ Дембо Л. И. “Саксонское зеркало” – выдающийся памятник истории германского феодального права // Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Пер. Л. И. Дембо. – М., 1985. – С. 210–211.

²⁷ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 26зв.

²⁸ Там само. – Арк. 17.

боті²⁹. Згаданих у ньому “слуг”, очевидно, можна сприймати як особливо наближених осіб, причому характерно, що саме вони обіймали судово-адміністративні посади в тих урядах, які тримав князь. Це, зокрема: Борис Іванович Сова – підстароста в 1560–1563 рр., Григорій Данилевич – луцький гродський суддя, Семен Іванович Хребтович-Богуринський – луцький гродський писар. Так, Б. Сова разом з Григорієм Данилевичем у тестаменті призначаються охоронцями княжої скарбниці до повноліття княжича Юхима: “А гроши готовые, золото, серебро, и вси речи рухомые ... в захованю слуг моих”; вони ж мають контролювати поточні прибутки з маєтків: “слуги мои вси пенязи (з маєтків і оренд. – В. П.) в замку моемъ Корецкомъ ховати мають”³⁰. Розглянемо детальніше персоналії луцьких замкових урядників 1561–1567 рр.

Борис Іванович СОВА (Совороський)

Підстароста Луцького замкового уряду: фіксується в замкових книгах з 1 XII 1560 – до 15 IX 1563 рр. Після 30 VI 1567 р. призначається Корецьким вінницьким підстаростою³¹. У 1569 р. в присяжному списку брацлавсько-вінницької шляхти другим за чергою, з титулом вінницького підстарости, складає присягу на вірність Короні Польській зі свого маєтку Волковийське³². 7 VII 1576 р. у Брацлаві, з тим самим титулом, підписує відомий лист брацлавської шляхти (22 особи) до Стефана Баторія з вимогою про ведення діловодства “руською” мовою³³. Його герб Любіч засвідчено на оригіналі цього листа³⁴.

Цікаво, що саме в цей час за Совою закріплюється нове прізвище іменування Сова Роський або Совороський, з яким/якими він фіксується в своєму тестаменті від 5 X 1585 р. У джерелознавчому аспекті цей тестамент

²⁹ *Поліщук В.* Князь Богуш Корецький... – С. 56–73.

³⁰ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. I. – С. 105.

³¹ До серпня 1567 р. включно вінницьким підстаростою був Андрій Федорович Єлець, який загинув (від татар?), маючи вагітну дружину Марію – дочку Романа Гойського – впливового волинського пана, сусіда і приятеля кн. Б. Корецького. Тестамент А. Єльця було внесено до луцьких земських книг невдовзі після його загибелі – 30 VIII 1567 р. Відповідно, цим часом можна приблизно датувати початок урядування Б. Соби на місці вінницького підстарости. Тестамент А. Єльця надруковано: Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 140–143 (№ 43).

³² Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. – № 307. – Арк. 212 (Мікрофільм: Biblioteka Narodowa (Warszawa). Stacja mikrofilmowa. – № 1546. Опубл.: *Źródła dziejowe / Wyd. A. Jabłonowski.* – Warszawa, 1877. – Т. XX. – С. 101–105. Згадку див.: *Litwin H.* Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648. – Warszawa, 2000. – С. 42–43. Принагідно висловлюю щирі вдячність Ігорю Тесленку за надання цієї інформації та за інші зауваження).

³³ “Лист” надруковано, див.: Акты Западной России. – Т. 3: 1544–1587. – С. 187–188 (№ 64).

³⁴ *Dziadulewicz Stanisław.* List szlachty województwa braclawskiego do króla Stefana Batorego // *Miesięcznik Heraldyczny.* – 1936. – R. XV. – № 5–6. – S. 70.

(під прізвищем “Саворовский”) уперше розглядався серед комплексу волинських тестаментів XVI ст., внесених до Литовської та Руської (Волинської) метрик³⁵. Варіативно змінюване подвоєне прізвище Сови вказує на його подальше “ошляхетнення”, однак у дещо дивний спосіб. Мається на увазі традиційне шляхетське іменування за власницьким маєтком, однак у випадку з Совою в його доданому іменуванні маємо не назву маєтку (Хорошковичі), а назву ріки, де він розташовувався (Рось): “...именейче мое Хорошковичи, лежачое в повете Вольковскийскомъ над рекою Росью”³⁶. Впадає в очі й інша суттєва дрібниця в новозміненому іменуванні, яка може збити з пантелику дослідника, адже скидається на те, що додавання другого елементу “прізвища” утворило нерозривне слово “Совороський, Совороського” замість “Сови Роського” (у родовому відмінку). Так само по різному фіксується Сова і в тестаменті Корецького від 1576 р.: “Борис Сова Ростский”³⁷ або “Совороский”. Зауважимо, що остаточно прояснити цю проблему міг би детальний палеографічний аналіз.

Посідання вказаних урядів Б. Совою було зумовлене його службою кн. Б. Корецькому і аж ніяк не місцевим походженням чи авторитетом серед повітової шляхти на Волині чи Східному Поділлі. Володіння, з якого присягав Сова в 1569 р., не було спадковим, а вислуженим, оскільки в ревізії 1545 р. його ім'я не фігурує серед інших землевласників Східного Поділля і Волині. На думку, що він міг бути вихідцем з Білорусі, наштовхує збіг прізвища та по батькові з пинським підстаростою Семеном Івановичем Совою (30 X 1561)³⁸, а також зі слонімським лісничим королівських пуцц у 1562 р. Романом Івановичем Совою³⁹. До речі, Б. Сова згадував у тестаменті своїх “братаничів”, тобто синів брата. З білоруським корінням його гіпотетично пов'язує і постать Івашка Сови, одруженого на дочці земського підскарб'я Андрія Олександровича Солтана (1486–1498)⁴⁰. Цей Сова 20 VII 1495 р. на суді великого князя доводить свої права на третину маєтку Узди, яка діста-

³⁵ Демченко Л. Волинские завещания XVI в. в Литовской Метрике: историко-ведческий аспект // Lietuvos Metrika. 1991–1996 metu tyrinejimai [Lithuanian Metrika. Investigations in 1991–1996]. – Vilnius, 1998. – С. 136.

³⁶ Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 389: Литовська Метрика. – Оп. 1. – Спр. 198 (Мікрофільм: ЦДІАК України. – КМФ–36. – Спр. 198. – Арк. 275зв. Принагідно висловлюю щирю подяку Людмилі Ярославівні Демченко за надання тексту тестаменту Б. Сови).

³⁷ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 1. – С. 101.

³⁸ Бершадский С. А. Документы и материалы для истории евреев в России. – Т. II: Документы и регесты к истории литовских евреев (1550–1569) (Русско-еврейский архив). – СПб., 1882. – С. 91 (№ 144).

³⁹ Метрыка Вялікага княства Літоўскага: Кніга 44: Кніга запісаў (1559–1566) / Падрыхтаваў А. І. Груша. – Мінск, 2001. – С. 10 (№ 6), 65 (№ 55).

⁴⁰ Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. H. Lulewicz i A. Rachuba // Biblioteka Kórnicka. – Kórnik, 1994. – S. 155; Акты Литовской метрики / Собр. Ф. И. Леонтовичем. – Варшава, 1896. – Т. I. – Вып. 1 (1413–1498). – С. 164.

лася йому по смерті брата⁴¹. Дружина Сови оскаржується як невістка дружиною Гліба Остафієвича (22 VI 1511) з приводу претензій на той самий маєток Узди (Менський повіт?)⁴².

Служба кн. Корецькому була відзначена в тестаменті останнього. Б. Сова у винагороду за службу надаються два князівські маєтки під запис суми – Селичів і Кутки, оцінені у 150 кіп грошей, “с которыхъ именей пан Сова мне (кн. Корецькому. – В. П.) по сес час пристойне, учтиве а пожиточно служил”⁴³. Подальша його служба синові князя, Юхиму, пов’язується з цим землеволодінням: при бажанні Б. Сова покинути її (“то будетъ на его воли”) опікуни або нащадки князя Юхима повинні взяти від Сова маєтки і “до иншихъ именей моихъ привернути мають”⁴⁴, що вказує не на клієнтарну, а на васальну залежність від пана, засновану на умовному триманні землі на час служби. На момент складання тестаменту (1576) Б. Сова уже мав у держанні князівські села Селичів і Кутки: у поборовому реєстрі 1576 р. вони фіксуються за Совою, разом складаючи 23 дими і 11 городників⁴⁵. Як впливає зі скарги (24 VII 1565) корецьких урядників на безредовських селян О. Ласького, котрі пограбували селян Корецької волості, Сова отримав зазначені маєтки уже після того, як полишив уряд луцького підстарости. Згідно зі скаргою в Селичові сидів “отаман” князя, а не Сова: “Напервей, в ыменю его млсти (кн. Б. Корецького. – В. П.) Селичови видел есми ув отамана тамошнего, наймя в Симона, самого в ногу левую з лука застрелено”⁴⁶. Після смерті князя маєтки залишилися за Совою, оскільки він продовжував служити його синові Юхиму. Цікаво, що на час складання тестаменту Сова заставна сума за Селичів і Кутки виросла з 150 до 400 кіп грошей, які мав сплачувати кн. Юхим Корецький Анастасії Совиній Роській як правонаступниці чоловіка⁴⁷.

Шлюб Б. Сова закономірно вписав його в клієнтарну сітку кн. Б. Корецького. Так, у скарзі Хребтовичів Богуринських на Льва Андрійовича Вільгорського за його збройний наїзд на Богурин згадується, що на той час (1 VII 1566) Сова вже був одружений на сестрі Хребтовичів Богуринських Анастасії Іванівні⁴⁸, що фактично було породичанням з клієнтами князя-

⁴¹ Акты Литовской метрики. – С. 77–79. – № 203.

⁴² Литовская метрика. – Т. 1 // Русская историческая библиотека. – Птб., 1903. – Т. 20. – Стб. 722.

⁴³ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 1. – С. 114.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Archiwum Główne Act Dawnych warszawie. – Archiwum Skarbu Koronnego. – Dz. I (Księgi poborowe). – Sygn. 31. – Арк. 295зв.

⁴⁶ ЦДІАК України. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 11–12 (24 VII 1565).

⁴⁷ РДАДА. – Ф. 389: Литовська Метрика. – Оп. 1. – Спр. 198 (Мікрофільм: ЦДІАК України. – КМФ–36. – Спр. 198. – Арк. 276).

⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 21бзв.: опис грабунку: “И так же дей светлицы две с коморами верхъними, в которыхъ дей было въсе сховане паней матки наше (Любки Джусянки. – В. П.) и сестръ наших и теж зятя нашего пана Бориса Ивановича Сова, то ест гроши готовые, золото, серебро, перла, шаты, уберы паненские,

старости. На суді луцького старости 7–9 IX 1566 р. у тій самій справі Сова значиться серед свідків нападу на Богурин як готовий присягнути на вимогу своєї тещі Любки Джусянки⁴⁹. У 1575 р. Анастасія Сова мешкає в Селичові⁵⁰. Там само 5 жовтня 1585 р. було складено тестамент Сови Роського, згідно з яким бездітна дружина доручалася в опіку володимиро-берестейському єпископу та архимандриту Києво-Печерської Лаври, власне, швагрю Мелетію Івановичу Хребтовичу (Богуринському), Гаврилу Романовичу Гойському, Роману Вільгорському та трьом іншим шваграм – Івану, Данилу та Семену Івановичам Хребтовичам Богуринським⁵¹.

Повноправний шляхетський статус Б. Сови, який на рівних уводив його в коло шляхетської братії, закріплювався за ним з вислугою маєтку Хорошковичі на р. Росі (Східне Поділля), звідки й пішло друге іменування “Роський”. Натомість володіння князівськими маєтками на Волині (Селичів і Кутки) під запис суми залишало Сову слугою (васалом) Корецького, під дахом якого він існував. Як вірний слуга, належний до княжого дому, Сова у своєму тестаменті наказує вчинити поховання в Корецькому монастирі: “...а тело моє грешное при церкви Божой Пречистой Богородици в манастыри Корецкомъ в Корцы поховано водле закону нашого грецеского быти маєть”⁵². Показово, що він, на відміну від інших луцьких підстарост і писарів, ніколи не зустрічається серед печатарів, “людей добрих”, які запрошувалися повітовою шляхтою для оформлення приватно-правових актів. Навіть більше того, його погано знали на Волині, що опосередковано впливає з акта луцького земського суду від 6 IX 1568 р. у спорі між недавнім вижем – замковим боярином Василем Німецьким з Красного та луцько-острозьким владикою Марком Жоравницьким за право “держання” церковного села Німецьке, яке боярин отримав від колишнього владика Феодосія Гулевича. На судовому процесі боярин мав довести захоплення цього села теперішнім владикою. Відтак він “положилъ передъ ними с книгъ выпись замку Луцкого оповеданя своего передъ подстаростимъ бывъшимъ луцкимъ паномъ (після цього слова в тексті запису залишене вільне місце для вписання імені. – В. П.) о отнятъе того именья Немецького, в которомъ дата описана року 1561”⁵³. Отже, видається досить дивним, що земські урядники, серед яких був і тодішній (1559–1565) повітовий суддя Гаврило Бокій, “забули” ім’я луцького підстарости Бориса Сови, маючи перед собою витяг з замкових книг від 28 VI 1561 р., оригінал запису якого надруковано⁵⁴.

цънь, меды, зброя наша... и теж скръня з листы с привилыями нашими на вси именья наши отчизные и материсты и зятя нашого пна Совиными ... и вся маєтност наша дочиста на корен погорела”.

⁴⁹ Там само. – Спр. 8. – Арк. 359.

⁵⁰ Там само. – Спр. 15. – Арк. 352зв.

⁵¹ РДАДА. – Ф. 389 (Литовська Метрика). – Оп. 1. – Спр. 198 (Мікрофільм: ЦДІАК України. – КМФ–36. – Спр. 198. – Арк. 276).

⁵² Там само. – Ф. 389. (Мікрофільм: ЦДІАК України. – КМФ–36. – Спр. 198. – Арк. 275зв.).

⁵³ ЦДІАК України. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 236 (6 IX 1568).

⁵⁴ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 6. – С. 103.

На уряді Сова фіксується лише за вступними формулами записів луцьких замкових книг – при оформленні заяв і скарг, а також під час судових засідань разом з повітовими суддями. На оригіналах витягів з луцьких замкових книг 1561–1567 рр. збереглася його печатка, зокрема на витягах від 8 X 1561 р. та від 29 XI 1562 р.⁵⁵ Останній витяг хронологічно відбиває той період (з 6 IX по 20 XII), за який у луцькій замковій книзі за 1562 р. записи відсутні. Саме цим роком, на мою думку, слід датувати публікацію витягів з цих книг, яку видавці помилково датували на двадцять років раніше – 17 XII 1533 р. (за копією XVIII ст.)⁵⁶, коли Б. Сова ще не міг бути підстаростою.

Василь Васильович ДЕШКОВСЬКИЙ

Він був писарем Луцького замкового уряду: в замкових книгах фіксується з XI 1560 – до 21 III 1562 рр. (остання фіксація на уряді на місці підстарости). Це перший замковий писар за староства кн. Б. Ф. Корецького. Його іменування по батькові засвідчене лише одного разу, серед печатарів тестаменту луцького повітового судді Василя Семашка (24 VI 1561): “писар замку Луцкогo пан Василей Василевич Дешковскій”⁵⁷.

Маєток Дешківці (Дашківці) фіксується ще з часів удільного київського князя Семена Олельковича (1440–1470), який “далъ былъ слуге своему Михну село у Веницкомъ повете на имя Дешковцы”⁵⁸. У Михна було три дочки, одна з яких одружилася з Івашком Антоновичем, до котрого після смерті Михна перейшли у спадок Дешківці, підтвержені листом Олександра від 18 IV 1501 р.⁵⁹ Проте чи були Дешковські прямими нащадками Антоновича, невідомо. Однак за походженням вони належали до шляхти саме Вінницького (а не Луцького) повіту, в якому з 1548 р. старостував кн. Б. Корецький.

Як свідчать джерела, Дешковські склали поважний рід серед вінницької шляхти. На думку О. Яблоновського, вони були головними представниками місцевої шляхти з середнім рівнем землеволодіння⁶⁰. Одна з найраніших згадок про Василя Дешковського міститься в листі Сигізмунда Августа (20 IV 1546) до маршалка Волинської землі, брацлавського й вінницького старости кн. Ф. А. Сангушковича, якого вінницькі зем'яни зви-

⁵⁵ ЦДІАК України. – Ф. 256 (Любомирські). – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 94 (8 X 1561), 107 (29 XI 1562).

⁵⁶ Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie / Wyd. pod kier. Z. L. Radziwińskiego przy współdz. P. Skobelskiego i B. Gorczaka. – Lwów, 1910. – Т. VII. – С. 453.

⁵⁷ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 197зв. (24 VI 1561).

⁵⁸ Акты Литовской метрики... – С. 78.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Źródła dziejowe / Wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa, 1897. – Т. XXII: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – Т. XI: Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijów–Braclaw). – Dz. III. – S. 619, 625.

нувачували за утиски: “будучи тобі при насъ здесе у Вилни, очевисто нам на тебе жаловали наместник вонячинский Семен Кмитичъ и земляне веницкие: Василей Дешковский, Иван Вороновицкий, Иван Яцковский”⁶¹. Очевидно, що така представницька роль В. Дешковського вказує на його високий суспільний престиж серед вінницьких зем’ян. Згідно з ревізією великокнязівських українських замків 1545 р. Василь Дешковський опрацював останню – 13 городню Вінницького замку зі свого маєтку Дешківці⁶². Крім нього, О. Яблонівський вказав на їхні володіння (частини маєтків) і в інших регіонах України: на Поліссі (Овруцький повіт, зг. 1569 р.), в Житомирському повіті (Івниця по Киселях), а також пізніше – Петнівчани (Вінницького повіту?) (1598)⁶³. На мою думку, вищезгаданий Василь Дешковський був батьком замкового писаря Василя Васильовича, оскільки останній згадується ще в 1574 р., фіксуючись у луцьких гродських книгах свідком правового акта⁶⁴. У присяжному списку брацлавсько-вінницької шляхти на вірність Короні 1569 р. Василь Дешковський присягав у Брацлавському замку разом з братом Олехном як шляхтич Вінницького повіту⁶⁵.

На уряді як замковий писар він фіксується зрідка й саме в тих випадках, коли заміщає підстаросту, приймаючи скарги й заяви: “Казано записати. Вне бытности пана Бориса Ивановича Сова, подстаростего луцкого, на местцу его Василей Дешковский, писар замку Луцкого” (13 VI 1561)⁶⁶. Можна також припустити його участь як вінницького зем’янина в порубіжних сутичках з татарами. На цю думку наводить цікавий факт, коли Дешковський згадується як поранений. Иван Павлович, подаючи вдруге (5 VIII 1562) свою скаргу до запису в замкові книги, мотивував це своєю непевністю: чи була занесена його скарга при першому поданні 17–18 VII 1561 р.: “нижли дей на тот час (17 VII 1561) ино подстаростего в замку не было, а Дашковский, писар замковый, был зранен и велми ся злемел, того дей не вем, естли то ест записано”⁶⁷. І справді, його скарга так і не була внесена до книг з першого разу, хоча до початку вересня 1561 р. писар регулярно приймав на уряді заяви.

Очевидно, його рідний брат – Богуш Васильович Дешковський – був власником с. Івниці на Київщині (віно від дружини Богдани Федорівни Киселівни)⁶⁸, яке в 1540-х рр. відбирали під замкову юрисдикцію то київський воевода Ф. Г. Пронський, то житомирський староста кн. Б. Корець-

⁶¹ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 6. – С. 463.

⁶² Źródła dziejowe / Wyd. A. Jabłonowski. – Т. VI: Rewizya zamków ziemi Wołyńskiej w połowie XVI wieku (1545 r.). – Warszawa, 1877. – S. 108, 111.

⁶³ Źródła dziejowe. – Т. XXII. – S. 625.

⁶⁴ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 459. – Арк. 25зв.–27 (12 II 1574 р.).

⁶⁵ Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. – № 307. – Арк. 215.

⁶⁶ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 128 (13 VI 1561 р.).

⁶⁷ Там само. – Спр. 4. – Арк. 162зв. (5 VIII 1562 р.).

⁶⁸ Книга київського підкоморського суду (1584–1644) / Передм. В. В. Німчука, Н. М. Яковенко; підгот. до друку Г. В. Боряк, Т. Ю. Пирич, Л. З. Гісцова та ін. – К., 1991. – С. 77. – (Пам’ятки української мови).

кий⁶⁹. Пізніше Богуш Дешковський стає брацлавським підстаростою, тобто слугою кн. Б. Корецького, а згодом і брацлавським хорунжим (привілей польського короля Генриха на “вряд земский хоружество браславское” від 15 IV 1574 р.)⁷⁰. Згідно з реєстром подимного за 1569 р. він володів у Київському повіті шістьма селами, в тому числі й Івницею (податок сплачено 25 I 1571 р.)⁷¹. Про його землеволодіння у Вінницькому повіті даних немає.

Серед інших Дешковських у 1568 р. зустрічаємо Семена, якого Сигізмунд Август призначив ротмістром Вінницького замку на чолі 100 драбів⁷². У присяжному списку брацлавсько-вінницької шляхти на вірність Короні 1569 р. С. Дешковський фігурує не тільки як ротмістр, але й як брацлавський і вінницький підкоморій⁷³. У луцьких гродських книгах 25 V 1576 р. зафіксовано Олехна Дешковського⁷⁴. Очевидно, його донька “Zenna Oleschnowna Deskowskiego z małzonkiem swoim” судилася в Головному люблінському трибуналі⁷⁵. Там само згадуються Богдан Богушович Дешковський (20 IV 1602), а також якийсь Михайло Дешковський (2 VIII 1612)⁷⁶. Тяглість роду та його належність до урядницького кола східноподільської шляхти простежується ще й у XVIII ст.: так, наприклад, брацлавським чашником під датою 30 IV 1728 р. фігурує Ян Дешковський⁷⁷.

ХРЕБТОВИЧІ БОГУРИНСЬКІ

З другої половини XV ст. на Волині осідає чимало литовсько-білоруських можновладців, серед яких діти Богдана Хребтовича (середина XV ст.) – Івашко, Василь, Мартин (див. генеалогічну схему). Родовід Хребтовичів досліджувався в працях А. Бонецького, Ю. Вольфа, про окремі постаті йдеться в статтях “Польського біографічного словника”⁷⁸. Під 1463 р.

⁶⁹ (Лист Сигізмунда Августа від 27 III 1558 р. до київського воєводи Г. А. Ходкевича з вимогою повернути обидві половини Івниці (київську і житомирську) Б. В. Дешковському (Книга київського підкоморського суду... – С. 77–78).

⁷⁰ Архів ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 6. – С. 196, 360, 379.

⁷¹ ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 494 (25 I 1571 р.).

⁷² Архів ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 6. – С. 172: “Мы на его (кн. Ярослава Соколинського. – В. П.) местце поручили и рассказали ротмистромъ тамъ на томъ замку нашому быти земенину нашому веницкому Семену Дешковскому, маючи на таковий же почот сто драбов”. Згадано: *Мальченко О.* Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств (XV – середина XVII ст.). – К., 2001. – С. 37.

⁷³ Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. – № 307. – Арк. 212.

⁷⁴ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 172. – № 233 (25 V 1576 р.).

⁷⁵ Там само. – Ф. 49. – Оп. 1. – Спр. 2673. – Арк. 4.

⁷⁶ Там само. – Арк. 1, 6.

⁷⁷ Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Augusta II Sasa 1697–1733. – Lublin 2001. – Vol. I: Judaika Lublinsia / Opr. Henryk Gmiterek; przedm. Adama Tellera. – S. 346, № 1937.

⁷⁸ *Boniecki A.* Poczest rodów w W. Ks. Litewskiem w XV i XVI wiekach. – Warszawa, 1887. – S. 27–30; *Wolff J.* Kniazowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku. – Warszawa, 1895; *idem.* Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795. – Kraków, 1885.

уперше фіксується Василь Хребтович († 1505), який швидко, через надання і купівлі, займає впливові позиції серед волинських панів⁷⁹. Однак найважливішим кроком на цьому шляху стало породичання з потужними волинськими родинами, зокрема, з князями Четвертинськими та з володимирським старостою 1450-х рр. Пашком Дахновичем⁸⁰. Належність Хребтовичів до волинського урядницького клану невід’ємна від їхнього “професійного” залученням до сфери судово-правових процедур у ролі “людей добрих” – печатарів приватно-правових актів. Уже в 1474 р. Григорій Васильович Хребтович виступав свідком майнової угоди в Острозі⁸¹. З кінця XV – початку XVI ст. Хребтовичі отримують надання в Луцькому та Володимирському повітах. 23 V 1494 р. дворяни Дмитро та Івашко Богдановичі Хребтовичі набувають Стрельниківське дворище в селі Портську Мельницької волості⁸². Згодом Портськ повністю викуповується Іваном у Юхна Защитовського (підтвердження Олександра від 20 I 1506)⁸³. 6 VI 1496 р. Василь Богданович Хребтович отримує в данину Горухове у Володимирському повіті, підтверджену 31 III 1501 р.⁸⁴ За даниною Олександра від 30 VIII 1495 р., двір у Луцьку, звільнений від міських податків, отримав Мартин Богданович Хребтович⁸⁵. Він же в 1504 р. отримує привілей на Блудове⁸⁶. Згідно з А. Бонецьким Богурич отримав Василь Богданович Хребтович – прадід замкових урядників, які перші почали йменуватися Богуричськими. Попередньо як отчиною маетком володіли Михайло Зіновійович та Данило Яковлевич Хребтовичі (їхня спорідненість з Богданом Хребтовичем не простежується), які записали її В. Б. Хребтовичу, котрий, у свою чергу, записав частину Богурина своєму племіннику Богдану Мартиновичу Хребтовичу. Це надання Сигізмунд I підтвердив 1528 р.⁸⁷ Саме В. Б. Хребтовича згадували приятельські судді, які 31 XII 1564 р. обводили в Богурич новозбудований млин, що став причиною підтоплення земель Льва Вільгорського: “и млынище старое прислухаючие ку Богуричу, ... который был на реце Горыне в селе их Богуричскомъ, Куняткове, предка их пна Василя Хребтовича, старосты володимирского и потомковъ его” (1 I 1565)⁸⁸.

Олехно Васильович Хребтович згадується за даниною Олександра (1 II 1501) на двір у Слонімському повіті, який спав на Олехна від його названого

⁷⁹ *Halecki O.* Ostatnie lata Swidrygiełły i sprawa Wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. – Kraków, 1915. – S. 255.

⁸⁰ *Ibidem.* – S. 275.

⁸¹ *Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków...* – Т. I. – S. 68.

⁸² *Акты Литовской метрики...* – Т. I. – Вып. I. – С. 46 (№ 109).

⁸³ Там само. – Вып. II. – С. 173 (№ 733).

⁸⁴ Там само. – С. 108, 76 (№ 277, 573).

⁸⁵ *Бершадский С. А.* Документы и регесты... – Т. 1. – С. 55.

⁸⁶ *Акты Литовской метрики...* – Т. I. – Вып. II. – С. 151. – № 696.

⁸⁷ *Boniecki A.* *Poczet rodów...* – S. 29.

⁸⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 10.

батька боярина Сенька Толтигиновича⁸⁹. Іван Олехнович Хребтович народився близько 1507 р., але це був не єдиний син Олехна⁹⁰. Близько 1522 р. Іван, ще неповнолітній (у віці 14,5 років), позивався зі своїми тітками – доньками володимирського старости В. Б. Хребтовича – щодо виділення спадкового посагу⁹¹. У 1533 р. він уже був одружений на Любці Гнатівні Джусянці. З роду Хребтовичів серед волинян у військовому пописі реєструється тільки Богдан Мартинович Хребтович. Зі скарг матері Івана Олехновича Хребтовича 1520-х рр. можна судити, що він жив у своїх білоруських маєтках⁹². У листі Сигізмунда I від 9 IX 1533 р. Іван фігурує як дворянин, отримуючи дозвіл на продаж маєтку своєї дружини (Дрибове Кременецького повіту), який вона отримала у спадок від названого батька Михайла Денисковича⁹³. Згідно з ревізією Луцького замку 1545 р. замкові й мостові городні опрацьовувалися з Богурина Іваном Хребтовичем та його братами: “Iwana Chrebtowicza u brati ieho horodnia z Bohuryna”⁹⁴. У 1546 р. він фіксується серед “арбітрів”, які на прохання кн. Беати Острозької підписали “лист визнаний” у її земельному спорі з кн. Кузьмою Заславським⁹⁵. Через рік (20 X 1547) він виступає дільчим суддею разом з кременецьким старостою Щасним Герциком і Петром Михайловичем Семашком, які судили за призначенням Сигізмунда I⁹⁶. Згідно з записами кременецьких замкових книг І. О. Хребтович згадується у 1550 р.⁹⁷ Наприкінці 1550-х рр. його вже не було серед живих, а вдова лишилася з п’ятьма синами й чотирма дочками: Іван, Дахно, Семен, Мелехно, Кіндрат, Анастасія, Полонія, Олена й Марина. У тестаменті кн. Б. Корецького 1576 р. згадано тільки двох, ще не одружених, сестер – Олену й Марину, яким князь виділив гроші на посаг: “...тогда на посагъ сестрамъ ихъ, панне Олене и Марине, в помоч имъ братаничом моимъ, двесте копь грошей дарую и отписую”⁹⁸. У тому самому заповіті Іван Олехнович згадується як його “брат”, після чієї смерті князь прийняв опіку над його сім’єю: “ижъ, маючи я повинную кривную милость до детокъ зошлого брата моего, пана Ивана Хребтовича Богуринского, который яко самъ за живота своего повольне се мне во всемъ братски и зычливе заховаль”⁹⁹. Родинний зв’язок з князем ішов по жіночій лінії: теща кн. Корецького за першим шлюбом – Ганна – була донькою володимирського намісника В. Б. Хребтовича (1495–1501), яка доводилася тіткою луцьким замковим урядникам Богуринським. Через другий шлюб князь удруге породичався з

⁸⁹ Акты Литовской метрики... – Т. I. – Вып. II. – С. 70. – № 563.

⁹⁰ Литовская метрика. – Т. 1. – Стб. 1040, 1435.

⁹¹ Там само. – Стб. 1040.

⁹² Там само. – Стб. 1435.

⁹³ Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków... – Т. III. – S. 435.

⁹⁴ Źródła dziejowe. – Т. VI. – S. 51, 35, 41.

⁹⁵ Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków... – Т. IV. – S. 501.

⁹⁶ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 4. – С. 431.

⁹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 2.

⁹⁸ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 1. – С. 114.

⁹⁹ Там само. – С. 112.

Хребтовичами: його теща (мати Марії Чаплинки Анастасія) була донькою Івашка Богдановича Хребтовича¹⁰⁰.

Збіднення Хребтовичів Богуринських стало наслідком розпорошення родового землеволодіння. Продаж згаданого Дрибового доповнюється переліком інших сіл, які або продавалися, або заставлялися під позику грошей. Зокрема, в березні 1560 р. його вдову з синами позивали до суду луцького підстарости за несплату 160 кіп грошей, позичених І. О. Хребтовичем у Кадьяна Чаплича під заставу Болотковців і Новгородчичів¹⁰¹. Любку Джусянку на суді, як “умоцований”, представляв її рідний брат Михайло Гнатович Джуса, який, захищаючи родичів, зауважив, що “все имене свое небожчик пан Иван Богуринский, муж ее, еще за живота своего стратил и детей своих ни причом не zostавил, але иж ... (все, що має його вдова. – *В. П.*), то дей держит у вѣни своем”¹⁰². І. І. Богуринський заставив на 10 років білоруські маєтки (Своротву в Новоградському повіті й данників у Путятичах Мозирського повіту) під позику 300 кіп грошей дружині кременецького старости Ганні Деспотівні¹⁰³. Згідно з віновним записом С. І. Хребтовича Богуринського своїй дружині від 22 V 1567 р. шість спільних маєтків Богуринських усе ще перебували в заставі: “которые имена в руки людей обчих в суме есть заведеные, то ест Счересы, Гривда, Своритва, Путятичи, Яровая и Боровая”¹⁰⁴. По смерті Івана Олехновича опікунство кн. Б. Корецького стало підґрунтям для служби молодих Богуринських князю-старості: “по смерти его, малжонка и дети его, сынове, умели мне (кн. Б. Корецькому. – *В. П.*) послугами своими учтиве, пристойно и ужиточно служить, забавляючи лета свои при мне на службах моих”¹⁰⁵. Відтак не випадково Іван Іванович Хребтович Богуринський стає луцьким замковим писарем (з 29 III 1562 до 4 X 1563 рр.)¹⁰⁶ та луцьким ґродським підстаростою в 1570–1572 рр.¹⁰⁷

Двох старших братів Івана й Семена нерідко бачимо поруч. Так, 14 V 1563 р. по дорозі до Луцька їх зустрів королівський коморник кн. Фридрих Жижемський, якого вони в Рівному порятували від бійки з Андрієм Бабинським: “едуци через место ее млсти кнгни Илиное (Беати Острозької. – *В. П.*) панове Хрибтовичи, маючи потребы а справы свои до врядника ровенского, до пана Сокора...” (15 V 1563)¹⁰⁸. У 1569 р. Іван очолював збройний

¹⁰⁰ *Boniński A. Roczet godów...* – S. 27.

¹⁰¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 152–153зв.

¹⁰² Там само. – Арк. 152зв.

¹⁰³ Там само. – Спр. 7. – Арк. 25.

¹⁰⁴ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 140.

¹⁰⁵ Там само. – Ч. I. – Т. 1. – С. 114.

¹⁰⁶ У зв'язку з точним датуванням його писарства зауважимо помилкове прочитання імені луцького замкового писаря Хребтовича Богуринського – Федір, в публікації “напоминального листа” з Луцького замкового уряду від 24 XII 1562 р., надрукованого у виданні: *Archiwum Sanguszków.* – Т. VI. – S. 63–65.

¹⁰⁷ *Поліщук В. Князь Богуш Корецький...* – С. 67.

¹⁰⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 69.

загін кн. Корецького, виряджений до литовського війська: “поручникъ его млсти кнзя Б. Ф. Корецького... служебникъ его млсти, пан Иван Хребтович Богуринский, будучи в тягненью и едучи на службу гсдрскую и земскую военную, зъ слугами, з бояры, и всимъ почтом кнзя его млсти, до Молодечна, до кнзя его млсти” (2 IX 1567)¹⁰⁹. У 1570 р. він, будучи луцьким підстаростою, платив подимне з Голешова (4 дими, 1 городник), яке перед тим було в замковому підпорядкуванні¹¹⁰. За реєстром подимного 1583 р., Богуринський платив з Zeleznicze і з Даничева, а також зі своєї частки Богурина (6 димів, 7 городників)¹¹¹. Як свідчить тестамент Івана від 13 IV 1588 р., його шлюб з Полонією Олександрівною Сасинівною був бездітним¹¹².

У випадку з зазначеним у тестаменті Корецького Семеном Хребтовичем Богуринським (луцький гродський писар у 1572–1575 рр.) маємо інший приклад відносин пан–слуга. Князь називає Семена племінником (братаничем), який “отъ часу немалого мне служечи и при мне будучи, верне, цнотливе, уприме, такъ, яко на цнотливого а доброго слугу належить”¹¹³. У тестамент уписано князівській “листь-запись на вечность”, даний Семену на Тесів (маєток з замком) і на частини в 10 селах, що загалом дорівнювало 618 копам грошей. Цікаво порівняти: якщо Б. Сова, покинувши службу в князя, мусив повернути його спадкоємцям маєтки після сплати їх вартості, то, як клієнт-родич, С. Хребтович-Богуринський винагороджується даруванням землі в безумовну власність, яка не передбачає спадкової служби. 14 X 1565 р. у Луцьку він був свідком продажу Кутрова¹¹⁴. 22 V 1567 р. Семен узяв шлюб з донькою А. І. Русина Раїною¹¹⁵, який згодом розпався. У 1577 р. Семен сплачував подимне з частини Богурина (5 димів, 10 городників, 5 підсусідків), а також з Городища (15 димів, 8 городників)¹¹⁶. У 1580 р. він був залучений своїм братом Мелетієм, архімандритом Києво-Печерського монастиря, до управління орендованими маєтками Володимирського єпископства¹¹⁷. За реєстром подимного 1583 р. сплачував зі свого маєтку Городища, тоді як його частина Богурина й Кунятков були в заставі в Филипа Герцика¹¹⁸. У 1586 р. Семен продав свою частину Богурина брату Івану (запис луцької земської книги від 4 VI 1586 р.)¹¹⁹.

¹⁰⁹ Там само. – Спр. 9. – Арк. 437зв., 440.

¹¹⁰ Źródła dziejowe. – Т. XIX. – S. 14.

¹¹¹ Ibidem. – Т. XIX. – S. 99, 106.

¹¹² ЦДІАК України. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 226–227зв.

¹¹³ Архив ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 113.

¹¹⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 345.

¹¹⁵ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 138.

¹¹⁶ Źródła dziejowe. – Т. XIX. – S. 51, 59.

¹¹⁷ Макарий [Булгаков], митр. История Русской церкви. – М., 1996. – Кн. 5: Период разделения Русской Церкви на две митрополии / Под ред. Б. Н. Флори. – Т. 9: История Западнорусской, или Литовской, митрополии. – С. 246.

¹¹⁸ Źródła dziejowe. – Т. XIX. – S. 99.

¹¹⁹ Палеографический сборник. Материалы по истории южнорусского письма в XV–XVIII вв. / Под ред. И. М. Каманина. – К., 1899. – № 20.

Їхня мати Л. Джусянка сплачувала в 1570 р. подимне з Богурина (22 дворища, 16 городників, млин, 1 боярин), який ще не був розподілений між братами. Урядник удови Петра Мартиновича Хребтовича сплачував з частки Богурина в 1570 р. (8 дворищ, 7 городників, млин). Третю частину посідала вдова Василя Богуринського (6 дворищ, 4 городники, млин), яка сплачувала ще в 1583 р.¹²⁰ На той час частина Богурина, належала П. М. Хребтовичу, який Богуринським не писався, і була ним заставлена Богуринським (коли невідомо) за 200 кіп грошей. У вересні 1560 р. тесть Петра кн. Іван Федорович Чорторійський намагався викупити заставу, але Л. Джусянка гроші не прийняла і дворощем не поступилася (запис від 14 IX 1560)¹²¹. Конфліктна ситуація склалася у взаємних нападах слуг і селян. 17 II 1563 р. Л. Джусянка оскаржила на уряді слуг П. М. Хребтовича, які пограбували її селян¹²².

Третій брат Данило, покинувши Волинь, став слонімським земським писарем (згадка 13 IV 1588 р.)¹²³. Четвертий брат Кіндрат за військовим переписом волинян 15 X 1565 р. виставив двох коней¹²⁴. 15 II 1609 р. фіксується власником Черняхова на Київщині (Житомирський повіт); був одружений на Ядвізі, дочці колишнього рівненського урядника кнг. Беати Острозької Григорія Сокура. Той факт, що він уже не проживав у Богурині, відбився в його іменуванні: “Конъдрат Хребтович з Богурина (в публікації помилково “з Бочурина”. – В. П.)”¹²⁵. У тих самих житомирських гродських книгах він згадується і 1611 р.¹²⁶ Однак найвищих кар’єрних висот досяг наймолодший, п’ятий брат – Мелетій (Мелехно)¹²⁷, який 1574 р. був обраний братією Києво-Печерського монастиря на архімандритство (привілей Генриха від 15 III 1574 р.)¹²⁸. З 23 XII 1579 р. і до самої смерті (30 IV 1595 р.) він був “нареченим” володимирським владикою за орендою у владики Феодосія Лозовського (ув’язання в єпископство – 20 IV 1580 р.)¹²⁹.

РУСИНИ БЕРЕСТЕЦЬКІ

Близько 1453 р. Литовська метрика подає глуху згадку про якогось “Русана” з Луцька, який “один вислужил у Швитрикгайла (тобто в 1430–1452 рр. – В. П.), а нет дей къ тому (що вислужив. – В. П.) отчича никога”¹³⁰.

¹²⁰ Źródła dziejowe. – Т. XIX. – С. 16, 99.

¹²¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 126.

¹²² Там само. – Спр. 5. – Арк. 35.

¹²³ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 227.

¹²⁴ Архив ЮЗР. – Ч. VII. – Т. 1. – С. 218–221. – № 23.

¹²⁵ Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. / Підгот. до вид. В. В. Німчук та ін. – К., 1981. – С. 178. – (Пам’ятки української мови. Серія актових джерел і грамат).

¹²⁶ Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року / Підгот. до друку А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2002. – С. 339, 342. – (Пам’ятки української мови. Серія актових джерел і грамат).

¹²⁷ *Chodyncki K. Chreptowicz Bohuryński Melecy // Polski Słownik Biograficzny.* – Kraków, 1937. – Т. III. – С. 444.

¹²⁸ *Макарий [Булгаков], митр.* История Русской церкви. – Кн. 5. – Т. 9. – С. 222.

¹²⁹ Там само. – С. 245–247.

¹³⁰ Литовская метрика. – Т. 1. – Стб. 99.

Продажний лист Андрушка Русиновича як луцького зем'янина (4 VII 1494), – “продал есми чаруковъского подворья мѣстъце в околном городѣ в Луцку, отчину и дѣдину свою, кнгини Мари Семеновой Ровенской на вечность”, – вказує на те, що свою осілість Русини, як волинські шляхтичі, мали щонайменше з початку XV ст.¹³¹ (див. генеалогічну схему). У 1499 р. Івашко Русин (син або брат Андрушка?), за поданням володимирського намісника Василя Хребтовича як дворянин отримує від великого князя Олександра село Сомине у Володимирському повіті (привілей від 17 V 1499)¹³². Ревізія Луцького замку 1545 р. засвідчила, що це село Івашко Русин обміняв на маєток Ляшки, що на момент ревізії вже перебував у власності Станіслава Медведя Заліського¹³³. Ймовірно, саме Івашко Русин, теж як дворянин, роком раніше добивався повернення своєї отчини: “Жаловаль господару ... дворянин его млсти Русинъ о имѣня свои отчизные въ Киевѣ о Мещеру, што Солунчикъ держить, а въ Овручомъ Татаринови, што Бардичъ держить в Котчищахъ”¹³⁴. У 1527 р. Івашко Русин разом з Федьком Оношковичем відсудили в суді великого князя величезний спадок по Івашкові Богдановичу¹³⁵ Хребтовичу (вісім сіл), який після його смерті, за відсутністю прямих спадкоємців, перейшов під юрисдикцію володимирського старости кн. Ф. А. Сангушковича¹³⁶. Одначе наступного, 1528 р., вони програли в судовому спорі з магнатами (двірський підскарбій Іван Андрієвич, князі Четвертинські та Сокольські) ті ж самі маєтки (судовий лист Сигізмунда I від 24 VII 1528, Вільно)¹³⁷. Цікаво, що наступного дня після суду (25 VII 1528, Вільно) князі Четвертинські й Сокольські склали акт про розподіл на три частини виграного спадку з правом першого вибору своєї частини дворський підскарбій як ініціатором процесу¹³⁸. У Івана Русина було троє синів: Федір, Андрій і Яцько. Ймовірно, один з них, без імені, фіксується в ролі

¹³¹ Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków... – Т. I. – С. 109. – № 56.

¹³² Литовская метрика. – Т. I. – Стб. 766.

¹³³ Źródła dziejowe. – Т. VI. – С. 83, 57.

¹³⁴ Акты Литовской метрики. – Т. I. – Вып. 1. – С. 168. – № 425.

¹³⁵ Івашко Хребтович як волинський шляхтич фіксується в Луцьку за судовим листом 1500 р. На думку Наталі Яковенко, “скорочена форма імені й відсутність титулів не дозволяють ототожнити його з білорусько-волинським магнатом Іваном Богдановичем Хребтовичем, який займав ряд високих державних посад у цей же час”: *Німчук В. В., Яковенко Н. М.* Дві Волинські грамоти (1500 р. і 1519 р.) // *Мовознавство.* – К., 1989. – № 1. – С. 61–75.

¹³⁶ Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków... – Т. III. – С. 315. – № 328 (10 X 1527. Неполонія. Лист Сигізмунда I до володимирського старости з наказом ув'язати Івашка Русина та Федька Оношковича у спадковій маєтці Івашка Хребтовича).

¹³⁷ Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismu knyga (XVI a. Pabaigos kopija) [Литовская Метрика (1522–1530). 4-ая Книга судебных дел (Копия конца XVI в.)] / Parengė S. Lazutka, I. Valikonyte, G. Kirkiene, E. Gudavicius, J. Karvaciene, J. Viskantaite. – Vilnius, 1997. – Кн. 4. – С. 247 (№ 292).

¹³⁸ ЦДІАК України. – Ф. 256. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1 (кн. Василь Федорович Четвертинський, князі Василь, Солтан, Юрій Михайловичі Сокольські).

служебника кн. Чорторийської, тобто дружини луцького старости, що в ролі людини доброї був присутній на суді Матея Войтеховича Яновича у Волковийську (27 III 1530)¹³⁹.

Федір Іванович Русин Берестецький. Одна з найраніших фіксацій на дворянській службі сина Івана Русина Федора датується 28 IV 1534 р., коли Сигізмунд I, за скаргою кн. Кузьми Заславського на кн. Іллю Острозького, надає його вижем: “А так мы для того послали там дворянина нашего Федора Русиновича и казали есмо ему тыхъ всих кривдъ его доведати ся и осмотрети и пописати и нам то отказать”¹⁴⁰. Звернімо увагу на таке раннє залучення Федора до виконання публічно-правових послуг, пов’язаних з письмовою фіксацією. Однак і через тридцять років він як дворянин призначався вижем за судовим вироком віленського воеводи М. Радзивіла – на ув’язання в маєток кн. Буремського (19 XI 1561)¹⁴¹. У січні 1545 р. він виступає свідком тестаменту Ганни Василівни Хребтовичівни – дочки володимирського намісника і дружини луцького старости¹⁴². 5 II 1558 р. Федір та Андрій Русини засвідчили угоду Петра й Тита Хом’яків з племінниками про розподіл Сморгдві¹⁴³. 5–7 X 1560 р. Федір і Яцько Русини були офіційними свідками в справі кн. Олександра Андрійовича Сангушковича Коширського (Федір як королівський дворянин, а Яцько як виж від кн. К.-В. Острозького), який під час похорону свого батька, луцького старости, їздив опитувати свою мачуху щодо батьківських маєтків і речей (запис від 7 X 1560)¹⁴⁴. 10 I 1561 р. Федір, сам п’ятий, підписав у Луцьку дарчу Марії Цятиної своєму зятеві Григорію Болбасу Ростоцькому на третину в Цевові¹⁴⁵. 17 IX 1561 р. Федір і Андрій Русини, серед інших поважних князів і панів, свідчили на прохання жидичинського архімандрита про місце розташування монастирського подвір’я в Луцьку – у зв’язку з позовом пріора луцького костелу о. Северина про захоплення архімандритом костельного ґрунту¹⁴⁶. Цікаво, що свідки оперували власною пам’яттю в межах 30–50 років, що вказує на поважний вік Русинів. Брати виступають разом також у багатьох інших процедурах. 28 V 1562 р. вони засвідчують обмін нерухомості між братами Олехном та Гаврилом Холоневськими¹⁴⁷; 19 IX 1561 р. Федір – дільчий суддя з руки Юхна та Івана Богдановичів Лидухів-

¹³⁹ Lietuvos Metrika (1522–1530). – S. 113 (№ 155).

¹⁴⁰ Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków... – T. IV. – S. 467.

¹⁴¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 249–250зв. Див. також: *Поліщук В.* Врядове виживство в структурі публічно-правових процедур (на матеріалі луцьких замкових книг 1558–1567 рр.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2002. – № 1. – С. 103.

¹⁴² Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków... – T. IV. – S. 419.

¹⁴³ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2зв.–3.

¹⁴⁴ Там само. – Арк. 133зв.–134зв. (запис від 7 X 1560).

¹⁴⁵ Там само. – Арк. 185.

¹⁴⁶ Там само. – Спр. 3. – Арк. 214.

¹⁴⁷ Там само. – Спр. 4. – Арк. 104зв.–105.

ських у справі розподілу Баєва з Василем Гулевичем¹⁴⁸. Обійнявши писарство, Федір також залишився активним печатарем актів волинської шляхти, які оформлюються не тільки в Луцьку, але й у маєтках: борговий запис кн. Льва Сангушковича Коширського на 300 кіп грошей луцькому єврею під заставу Перемиля (Луцьк, 17 III 1564); борговий запис того самого князя Зінку Сачковичу на 200 кіп грошей під заставу Вербеня (Кошир, 15 VII 1564, Русин з титулом дворянина)¹⁴⁹; тестамент дружини кн. О. Ф. Збараського Барбари Павлівни з Ухан (Грицьковичі, 14 IX 1564)¹⁵⁰ тощо (Луцьк, 15 VI 1565¹⁵¹, 2 V 1565¹⁵², 3 VIII 1565¹⁵³, 6 VIII 1565¹⁵⁴, Берестечко, 12 X¹⁵⁵, Луцьк, 14–15 X¹⁵⁶, 30 X¹⁵⁷ 1565 р.). За військовим переписом волян 15 X 1565 р., Федір та Андрій Русини виставили по коню, як і вдова Яцька Русина¹⁵⁸.

Федір Русин був зятем зем'янина М. Радзивіла І. Є. Сосницького (“земнин велемого пна его млсти пна Миколая Радзивіла”), що підтверджує здогад про його близькість до ієрархії віленського воеводи перед службою у кн. Б. Корецького. Однак безпосередньо на Волині наприкінці 1550-х рр. він був у службовому розпорядженні луцького старости кн. А. М. Сангушковича Коширського, що впливає з заяви дворянина Іляша Несвіцького, який вручав у Горухові королівській позов синові старости: “А за тым пошол есми до господы, до дворянина господарского, до пана Федора Русина, который завжды дворенином при его млсти кнзю Кошерскомъ мешкает” (27 I 1561)¹⁵⁹. Дочка Івана Єсифовича Сосницького Софія померла бездітною у 1557 р., внаслідок чого Ф. Русин зрікся посагу на користь тестя (28 XII 1557)¹⁶⁰. Від його другої (?) дружини було двоє синів – Петро і Степан, які в 1577 р. згадуються як повнолітні. До 12 I 1566 р.¹⁶¹ Ф. Русин одружився з Марією Романівною Білостоцькою, від якої також були діти – Ганна та інші дочки. За військовим переписом 23 IX 1567 р. Федір вислав замість

¹⁴⁸ Там само. – Спр. 3. – Арк. 198.

¹⁴⁹ Там само. – Спр. 7. – Арк. 353зв.

¹⁵⁰ Там само. – Спр. 6. – Арк. 46–47зв., 248, 257, 282зв.

¹⁵¹ Там само. – Спр. 7. – Арк. 159.

¹⁵² Там само. – Арк. 206.

¹⁵³ Там само. – Арк. 248.

¹⁵⁴ Там само. – Арк. 251зв. Публікацію див.: Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 109–112.

¹⁵⁵ Там само. – Арк. 355.

¹⁵⁶ Там само. – Арк. 345, 352зв.

¹⁵⁷ Там само. – Арк. 359, 384зв.

¹⁵⁸ Архив ЮЗР. – Ч. VII. – Т. 1. – С. 218–221 (№ 23).

¹⁵⁹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 45зв.

¹⁶⁰ Там само. – Спр. 1. – Арк. 32–33зв. (запис від 22 III 1558 р. Повернення посагу після смерті дружини за актом від 28 XII 1557 р.).

¹⁶¹ Там само. – Спр. 8. – Арк. 10зв.–11зв.: “Я в неделю близко пришлюю (6 січня. – В. Л.) былomorphic з жоною своею Марьею на веселъи у пни Якововое Яловицкое, яка дочку свою, кнжну (...) за пана Григоря Слуцкого давала в мальжонство”.

себе сина: “ставил коня одного збройно по козацку”¹⁶². У 1570 р. Ф. Русин сплачував подимне з частини Берестечка і з луцького передмістя (6 димів, 1 боярин, 2 городники). Згідно з його тестаментом від 8 VIII 1577 р. опікунами призначалися луцький земський писар і племінник М. Коритенський, Семен Козинський та швагер Яцько Білостоцький¹⁶³. За реєстром подимного 1577 р. він згадується як покійний¹⁶⁴. На оригіналі випису з луцьких замкових книг від 5 VII 1564 р. збереглася печатка Ф. Русина, поставлена під час заміщення підстарости¹⁶⁵. За правилами оформлення виписів писар ставив лише власний підпис, як, наприклад, у виписах від 12 IX 1565 р.¹⁶⁶

Яцько Іванович Русин Берестецький. Серед приятелів Михайла Боговитиновича Шумбарського 1 VI 1557 р. освідчував оформлення дарчої на ім'я його дружини (на 2000 кіп грошей)¹⁶⁷. 5–7 X 1560 р. в ролі вижа від кн. К. К. Острозького, разом з братом Федором, був при кн. О. А. Сангушкові Коширському (див. вище). 20 VII 1561 р. – свідок дарчої Тетяни Григорівни Привередовської (сестра його дружини) своєму чоловікові Івану Петровичу Калусовському на “віно” від першого чоловіка Гнівоша Гурковича¹⁶⁸. За своїм тестаментом від 16 VI 1563 р., Яцько (його дружиною була Марія Григорівна Привередовська) на опікунство над своїм сином і доньками призначив свого патрона, маршалка П. Б. Загоровського, та Івана Калусовського¹⁶⁹.

Андрій Іванович Русин Берестецький. Один з найраніших актів, у яких фіксується Андрій Русин, відноситься до 1549 р. У судовому акті він виступає комісарським суддею, призначеним Сигізмундом Августом, серед шести інших суддів межового спору між Михайлом Свинюським та Рогозинськими. Для підкреслення високого рівня правової процедури наведемо імена всіх суддів, призначених королем: з боку М. Свинюського – кн. Іван Федорович Чорторійський, кн. Василь Іванович Курцевич, Петро Богданович Загоровський. З боку Рогозинських – Феодосій, владики луцький; Петро Михайлович Семашко, староста кременецький; Андрій Іванович Русин¹⁷⁰. У кременецькій замковій книзі, XI 1550 р., Андрій фіксується як дворянин, якому Мартин Красвський не сплатив борг¹⁷¹. 27 II 1552 р. у Шумбарі виступив свідком-печатарем вінового запису Михайла Боговити-

¹⁶² Литовская метрика. – Отд. 1. – Ч. 3: Книги публичных дел. Переписи войска литовского // Русская историческая библиотека. – Пг., 1915. – Т. 33. – Стб. 1242.

¹⁶³ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 696–697 (тестамент Федора Русина від 8 VIII 1577).

¹⁶⁴ *Źródła dziejowe*. – Т. XIX. – S. 10, 61.

¹⁶⁵ ЦДІАК України. – Ф. 256: Любомирські. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 113 (5 VII 1564).

¹⁶⁶ Там само. – Арк. 120–122зв. (12 IX 1565), 126 (18 VII 1567).

¹⁶⁷ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 35 (№14).

¹⁶⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 163.

¹⁶⁹ Там само. – Спр. 5. – Арк. 89–90 (тестамент від 16 VI 1563).

¹⁷⁰ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 658зв.–659.

¹⁷¹ Там само. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 39зв. (XI 1550).

новича Шумбарського своїй дружині Олені Олехновні Борзобогатій Красенській¹⁷². З цього часу фіксується його активна участь у публічно-правових процедурах волинської шляхти, яка, крім авторитету, приносила також і гроші, що підтверджується кредиторськими послугами А. Русина. Так, 10 кіп грошей йому був винен луцький суддя Василь Семашко¹⁷³; у 1561 р. він тримав у заставі Золочів – маєток Яна Монтовта¹⁷⁴, який викупив його в Русина за 330 кіп грошей 26 III 1562 р.¹⁷⁵; у травні 1562 р. луцькі євреї мали сплатити йому позику в 235 кіп грошей¹⁷⁶; 22 V 1562 р. він купив у олицького вїйта Олехна Скуйбїди за 220 кіп грошей третину доходів з голешівського млина під Луцьком та “гостинцове” мито¹⁷⁷. 20 VIII 1560 р., разом з кн. Михайлом Порицьким, підписав у Коблині данину Яна Якубовича Монтовта Коблинського своєму слугі¹⁷⁸. 18 XII 1562 р. у Перекалах він сам, третій, підписав тестамент слуги кн. Б. Корецького Левка Перекальського († між 18 і 30 XII 1562)¹⁷⁹.

Як і старший брат Федір, Андрій виконував двірську службу. Як дворянин він фіксується у справі вдови Яна Загоровського Федори Боговити-нівни, що оскаржувала луцького ключника, городничого, мостовничого і вїйта І. Я. Борзобогатого за збройний наїзд на її Ратнівський двір (запис від 2 XII 1561)¹⁸⁰. За рік до посідання підстароства, з 7 VII по 5 VIII 1562 р., він ситуативно репрезентував замковий уряд у ролі “справці староства”. На посаді підстарости продовжував брати активну участь у засвідченні нотаріальних актів: розвідний лист Марії Іванівни Борзобогатої Красенської з Яцьком Стецьковичем Добрильчицьким (Луцьк 27 V 1564)¹⁸¹ та інші (Жидичин 17 V 1565¹⁸², Купечів 25 IX 1565¹⁸³, Луцьк 26 IX 1564¹⁸⁴, Луцьк 28 VIII 1565¹⁸⁵). У 1568 р. король надав А. Русину Пинсько-Турівську епархію, яку він очолював до смерті († VIII 1572)¹⁸⁶, залишаючись світською особою (“наречений” владика)¹⁸⁷. Будучи владикою, він наприкінці 1569 р., тобто після смерті жидичинського архімандрита Йони, намагався здобути

¹⁷² Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 28 (№ 12).

¹⁷³ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 197.

¹⁷⁴ Там само. – Арк. 264зв.

¹⁷⁵ Там само. – Спр. 4. – Арк. 59.

¹⁷⁶ Там само. – Арк. 98.

¹⁷⁷ Там само. – Арк. 129–131.

¹⁷⁸ Там само. – Арк. 231.

¹⁷⁹ Там само. – Арк. 198–199.

¹⁸⁰ Там само. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 256.

¹⁸¹ Там само. – Спр. 6. – Арк. 94–95зв.

¹⁸² Там само. – Спр. 7. – Арк. 106зв.

¹⁸³ Там само. – Арк. 253.

¹⁸⁴ Там само. – Арк. 255.

¹⁸⁵ Там само. – Арк. 280зв.

¹⁸⁶ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 268.

¹⁸⁷ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 1. – № 7, 12. – С. 24, 27, 52–53; Макарий [Булгаков],

митр. История Русской церкви. – Кн. 5. – Т. 9. – С. 214, 403.

собі й це ігуменство, що йому не вдалося¹⁸⁸. А 13 VIII 1572 р., невдовзі після смерті А. Русина, його племінники – луцький земський писар М. Ф. Коритенський з братом Павлом та Василь Рогозенський – були присутні на процедурі опису маєтку покійного¹⁸⁹. На оригіналах виписів з луцьких замкових книг 1561–1567 рр. збереглася печатка Андрія Русина (випис від 12 IX 1565 р.)¹⁹⁰.

ХОМ'ЯКИ СМОРДОВСЬКІ

Серед давнього роду Хом'яків найраніше фіксується Федько Хом'як, виступаючи крайчим удільного князя Свидригайла в 1446–1451 рр.¹⁹¹ (див. генеалогічну схему). Ймовірно, його можна ототожити з Федьком Хоминичем, який “держал имѣние на имя Колодези в Перемильском повѣте, с приселкомъ его Жабкомъ, а другое имѣние Вѣчин и Палче в Луцком повѣтѣ”¹⁹². Його вдова вийшла вдруге заміж за Янушка – господарського писаря 1455–1588 рр. (його син Федір також був господарським писарем у 1488–1505 рр., володимирським намісником у 1503–1505 рр. і луцьким старостою в 1506–1507 рр.)¹⁹³. Сенько Федькович Хом'як, писар удільного князя Свидригайла, підписує його данини: “книжни писарь Хомѣкъ писалъ” (14 III 1445)¹⁹⁴. У 1452 р. Свидригайло підтвердив йому спадковий маєток Сморгдву і дворище Барановичі (вислугу), а також дворище Печенчине (куплю) його батька Федька Хом'яка¹⁹⁵. Згідно з цим підтвердженням Федько Хом'як ще за часів Вітовта (1398–1430) володів Сморгдовою як своєю “отчиною”, вислуживши лише сусіднє дворище Барановичі (у тексті підтвердного листа Свидригайла помилкова купюра “Бар[тен]ичи”)¹⁹⁶. Після смерті Свидри-

¹⁸⁸ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 6. – С. 59 (№ 28). Запис до луцької гродської книги від 28 I 1570 р. (арк. 49). Скарга на Івана Загоровського, який від імені свого батька, королівського маршалка П. Б. Загоровського, й на прохання А. Русина відправився у Вільно до королівського двору з чистими бланками листів до радних панів з проханням посприяти у призначенні на архимандрію, що не було виконано Іваном Загоровським.

¹⁸⁹ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 1. – С. 52–57. На підставі цієї публікації запису луцької гродської книги 1576 р. неточно датована дата смерті Андрія Русина, яка датується за часом складання опису майна від 13 VIII 1572 (Там само. – С. 53). Неправильне датування відтворене у виданні: *Архиереи Киевской митрополии (1458–1596) / Список сост. Б. Н. Флоря // Макарий [Булгаков], митр. История Русской церкви.* – Кн. 5. – Т. 9. – С. 520.

¹⁹⁰ ЦДІАК України. – Ф. 256: Любомирські. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 120–122в. (12 IX 1565).

¹⁹¹ *Halecki O. Ostatnie lata Swidrygielły... – S. 299; Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego... – S. 57.*

¹⁹² *Акты Литовской метрики... – Т. I. – Вып. I. – С. 116 (№ 299).*

¹⁹³ *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego... – S. 121, 122, 212.*

¹⁹⁴ *Українські грамоти XV ст. / Підгот., вступ. ст. і комент. В. М. Русанівського. – К., 1965. – С. 36.*

¹⁹⁵ Там само. – С. 37.

¹⁹⁶ Там само. – С. 38.

гайла († 1452) Казимир Ягайлович підтвердив Івану Сеньковичу Хом'яковичу (Хом'яку) "отчину Смордовъ и Туря, под Шумъскомъ, а къ тому Бараново дворищо"¹⁹⁷. Під 19 XI 1509 р. Івашко Хом'як серед 30 інших волинян отримав виплату зі Скарбу сумою в 12 кіп грошей¹⁹⁸. Пізніше згадується 2 IV 1519 р. як комісарський суддя великого князя, який серед п'яти інших суддів підписав дільчий акт на розподіл спадкових ґрунтів і дворищ між кн. Петром Головною Острожецьким та його свояками кн. Андрієм Сангушковичем Коширським, кн. В. Сокольським і Я. Монтовтовичем¹⁹⁹. У 1545 р. під час ревізії Луцького замку Смордовою все ще володів І. Хом'як²⁰⁰, у якого було троє синів: Маско, Петро і Тит (Тихно). Маска на момент складання ревізії 1545 р. уже не було в живих: "городня ...Масковое Хомяковича з Посягви"²⁰¹. У січні 1558 р. Гурин і Федір Масковичі позивали до суду великого князя своїх дядьків Петра й Тита у справі розподілу отчини після смерті свого діда: "позвал (Гурин Маскович. – В. П.) был их (своих дядьків. – В. П.) за комисеями господарскими [...] о дел имени их отчизного Смордви, о част свою и брата своего меншого Хведора и о речи рухомые, которые ся по смерти дѣда их, небожчика, у них zostали"²⁰². 5 II 1558 р. Гурин заніс до Луцького замкового уряду скаргу на своїх дядьків за те, що останні змушували підписати вигідну для них угоду без участі матері й меншого брата й таки оформили її силоміць²⁰³. Невдовзі після розподілу Смордви між дядьками і племінниками останні ще більше потрапляють у залежність від дядьків, продаючи свою частину Смордви. Так, 6 IX 1564 р. відбувся продаж-застава частини Смордви, належної Гурину (1/3 – продаж за 400 кіп грошей, 2/3 – застава за 1000 кіп грошей): "которая част моя смордовская достала мне в Смордве ув отделу вечистом а недочастномъ от дядковъ моихъ, пна Петра и пна Тихна Хомяков и от брата моего рожего пна Федора" (запис від 17 IX 1564 р.)²⁰⁴. 20 V 1562 р. Гурин був свідком позики П. Б. Загоровського в Тихна Хом'яка²⁰⁵. У скарзі від 23 V 1562 р. його названо слугою кн. Б. Корецького²⁰⁶. 1563 р. на титульному аркуші луцької замкової книги, після старости й підстарости, подається як луцький замковий писар, але ця посада за ним утримується суто номінально, доки з 6 I 1564 р. її не посів Федір Русин. Невдовзі, в 1565–1566 рр., Гурин загинув від татар.

¹⁹⁷ Литовская метрика. – Кн. 2. – Отд. 1. – Ч. 1: Книга записей. – Т. 1 // Русская историческая библиотека. – Пгб., 1910. – Т. 27. – С. 110.

¹⁹⁸ Lietuvos Metrika (1499–1514). – S. 418.

¹⁹⁹ Німчук В. В., Яковенко Н. М. Дві Волинські грамоти (1500 р. і 1519 р.). – С. 61–75.

²⁰⁰ Źródła dziejowe. – Т. VI. – S. 49.

²⁰¹ Ibidem. – S. 48.

²⁰² ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2зв.

²⁰³ Там само. – Арк. 2зв.–3.

²⁰⁴ Там само. – Спр. 6. – Арк. 212–213 (17 IX 1564).

²⁰⁵ Там само. – Спр. 4. – Арк. 92.

²⁰⁶ Там само. – Арк. 9бзв.

Варто значити неабияку кредиторську спроможність Хом'яків, які орендують маєтки й позичають гроші. 5 IX 1561 р. Петро Хом'як є свідком продажу частини Баєва братами Привередовськими своєму дядькові Василю Гулевичу²⁰⁷. 7 II 1562 р. у Тихна Хом'яка фіксується позика в 30 кіп грошей Федором Васильовичем Рудецьким (під заставу трьох подворищних селян)²⁰⁸. 20 V 1562 р. у Тихна позичив 410 кіп грошей господарський маршалок П. Б. Загоровський²⁰⁹. Десь наприкінці 1550-х рр. у Тихна позичав 83 кіп грошей Дахно Жабокрицький, син якого заставив за цей борг вісім селянських господарств у 1562 р.²¹⁰ Під заставу Семен Тихнович Хом'як від імені свого батька позичив луцькому міщанину Івану Лодижичу 19 кіп грошей (1 VI 1566)²¹¹; у грудні 1566 р. Петро Хом'як дав у борг на три роки луцькому єврею Шенку Пототчину 48 кіп грошей, про що свідчить оригінал боргової розписки останнього, даної Хом'яку в Сморгдві²¹². Заява Петра про свою "форобу" від 28 XII 1564 р. звільнила його від військової виправи: виж "видельь есми пана Петра Хомяка на ложку лежачого, стогнучого и хорого"²¹³. За військовим переписом волинян 15 X 1565 р. його представляв син Семен зі спорядженим конем²¹⁴. Те ж саме фіксує й перепис 23 IX 1567 р.²¹⁵, на який П. І. Хом'як "прислал слугу, ставил одного коня збройно по козацку, а сам дей в Луцку подстаростим"²¹⁶. Печатки Петра Хом'яка збереглися на оригіналах виписів з луцьких замкових книг 1561–1567 рр.: випис від 18 VI 1567 р. та від 11 VII 1567 р.²¹⁷

Тит Хом'як був одружений на Настасі Стрибилівні (зг. 20 V 1562)²¹⁸. У 1564 р. по смерті Андрія Рудецького він, разом з братом Петром і Антоном Єловицьким, став опікуном удови – Марії Стрибилівни, що призвело до конфлікту в ході розподілу Рудок між братами Антоном та Федором Рудецькими²¹⁹. 3 VII 1564 р. Тит на прохання своєї невістки заніс до замкових книг тестамент швагра Андрія Рудецького²²⁰. Цікаво, що тестамент було складено у Сморгдві, при свідченні Гурина й Федора Масковичів Хом'яків 7 VII 1564 р.²²¹ Петро і Тит Хом'яки, разом з І. І. Богуринським, 6 IX 1565 р. у

²⁰⁷ Там само. – Спр. 3. – Арк. 186.

²⁰⁸ Там само. – Спр. 4. – Арк. 33зв., 192зв.

²⁰⁹ Там само. – Арк. 92.

²¹⁰ Там само. – Арк. 192.

²¹¹ Там само. – Спр. 8. – Арк. 170.

²¹² Там само. – Ф. 2228. – Оп. 1. – Спр. 703. – Арк. 1 (XII 1566).

²¹³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 296зв.

²¹⁴ Архив ЮЗР. – Ч. VII. – Т. 1. – С. 218–221 (№ 23).

²¹⁵ Литовская метрика. – Отд. 1. – Ч. 3: Книги публичных дел. Переписи войска литовского // Русская историческая библиотека. – Т. 33. – Стб. 1244.

²¹⁶ Там само. – Стб. 1251.

²¹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 256: Любомирські. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 127, 128 (18 VI, 11 VII 1567).

²¹⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 92.

²¹⁹ Там само. – Спр. 6. – Арк. 63зв.–64.

²²⁰ Там само. – Арк. 121зв.

²²¹ Там само. – Арк. 123зв.

Луцьку були свідками застави частини Рудок Антоном Васильовичем Рудецьким (на 4 роки за 130 кіп грошей)²²². 7 VII 1565 р. Тит Хом'як засвідчив у Луцьку зобов'язання братів Єловицьких сплатити посаг своїй сестрі Настасії на 6 XII 1565 р. (400 кіп грошей)²²³.

У 1570 р. Тит Хом'як, будучи луцьким гродським суддею, сплачував подимне з частини Сморгдві (10 димів, 17 городників, млин)²²⁴. А недавній підстароста Петро Хом'як сплачував подимне з частини Сморгдві, а також з частини Борової (15 димів, 16 городників)²²⁵. Крім того, обидва брати володіли заставами у Кременецькому повіті: Петро платив зі Столпиці (10 димів, 5 городників), а Тит – з Городища й Судилкова (8 димів, 13 городників, корчма)²²⁶. У 1577 р. Федір Хом'як сплачував подимне з Острійова (8 димів, 12 городників). Брати володіли також маєтностями й на Східному Поділлі (1569 р.: Коптевичі на р. Норині та інші)²²⁷. Петро Хом'як був узятий опікуном згідно з заповітом служебника кн. К. І. Острозького Михайла Привередовського від 2 XI 1583 р.²²⁸ Дочка Петра Хом'яка Овдотя була одружена з Яном Кгосинським – служебником луцького старости 1581–1587 рр. кн. Олександра Пронського (тестамент від 18 X 1592)²²⁹.

Войтех КРАСОВСЬКИЙ

Ворітний Луцького замку 1561–1567 рр. Рід Красовських простежується на Волині з кінця XV ст., але уривчасті факти не дозволяють реконструювати генеалогії. Маєток Красів уперше фіксується за даниною Казимира IV кн. Михайлу Курцевичу²³⁰. Під 15 VI 1496 р. у судовому листі Олександра позивачем виступила “земянка волинская Красовская” (ім'я не вказане), яка оскаржувала свого чоловіка Андрушка – “брата” Петрушка Мушатича – за те, що той вигнав її, вагітну, з дому²³¹. За даними перепису русько-литовського війська 1528 р., рід Красовських представляла одна особа (ім'я не вказане). У 1539 р. Матвій Зінькович Красовський обміняв свій маєток Красів (Луцький повіт) і Мислин (Володимирський повіт) на колишній війтівський маєток Ставрів під Луцьком, що належав маршалку Волинської землі та володимирському старості кн. Ф. А. Сангушковичу Коширському²³². У грудні 1539 р. Матвій іменується в листі великого князя

²²² Там само. – Спр. 7. – Арк. 289зв.

²²³ Там само. – Арк. 190зв.

²²⁴ *Źródła dziejowe.* – Т. VI. – S. 10.

²²⁵ *Ibidem.* – S. 7.

²²⁶ *Ibidem.* – S. 25.

²²⁷ *Ibidem.* – Т. XXII. – S. 619.

²²⁸ ЦДІАК України. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 622–623зв.

²²⁹ Там само. – Спр. 8. – Арк. 330–332.

²³⁰ *Любавский М.* Областное деление... – С. 215.

²³¹ Акты Литовской метрики... – № 280. – С. 109.

²³² *Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków...* – Т. IV. – S. 189 (підтвердження обміну листом Сигізмунда I від 20 II 1539 р.).

уже “земянин волинский повѣту Луцького Матей Ставровский”²³³. Пізніше, 27 II 1543 р., він продав королеві Боні Ставрів за 12,5 копи грошей²³⁴. Одначе, згідно з даними ревізії Луцького замку 1545 р., “городня” з маєтку Красів значилася за Красовським (ім’я не вказане)²³⁵. 3 II 1570 р. кн. Роман Федорович Сангушко безстроково (до часу сплати) заставив Красів своєму слугі Яну Хрустицькому під позику 489 кіп грошей²³⁶. Інвентарний опис маєтків кн. Романа Сангушка, складений 19 IV 1578 р., фіксує в їх складі село Красів (Красове) на 10 дворищ, яке тягнуло до Голятинського замку й маєтку Дзвиняче (Звиняче)²³⁷.

Залишається неясним, ким доводився Матвію Красовському луцький ворітний, оскільки його в луцьких замкових книгах 1561–1567 рр. жодного разу не згадано по батькові. Уперше з титулом замкового ворітного він фіксується 1 IV 1561 р., заміщаючи підстаросту та приймаючи заяви до урядових книг²³⁸. Як і інші замкові урядники, він був слугою князя-старости, хоча, приміром, у Володимирі замковий ворітний Климент Томило був слугою підстарости Василя Гулевича (15 II 1566)²³⁹. Належність Красовського до замкової адміністрації виражалась, зокрема, в тому, що в його домі в Луцьку зупинялися великокнязівські дворяни, які приїздили зі столиці з різноманітними дорученнями. Цей факт впливає з декількох скарг самих дворян, які у своїх заявах зазначали, що “стояли господою” в луцького ворітного: Остафій Гридич зі скаргою від 1 V 1562 р.²⁴⁰, Андрій Голуб зі скаргою від 11 V 1562 р.²⁴¹ Однак цей дім не був власністю Красовського, що впливає з пізнішої його скарги на луцьких міщан, які “пришедши мощно квалтом на Миклашовский, который я (В. Красовский. – В. П.) был за свои пенези, за одинадцать коп грошей нанял у Яна Балцаровича, якожь жемь ся дей юж был зо всею маєтностью своею в тот дом впровадил” (2 II 1567)²⁴². Міська осілість Войтеха підтверджується ще й тим фактом, що він, серед інших міщан, займався “броварщиною” – виробництвом пива на продаж: “собе в дому своем, в бровари своем властном пива на шинкь варил” (1 VI 1562)²⁴³. Повноваження ворітного розповсюджувалися на в’язницю (казнь замкова), яка давала сталий прибуток – “повежное”, сплачуване в’язнями за своє сидіння. Єдиний унікальний факт, де ворітний фігурує при

²³³ Ibidem. – S. 228.

²³⁴ Ibidem. – S. 336.

²³⁵ *Źródła dziejowe*. – T. VI. – S. 41.

²³⁶ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 6. – С. 277–280.

²³⁷ *Кравченко В. М.* Інвентарні описи волинських маєтків князів Сангушків другої половини XVI століття // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1999. – Т. 238: Праці історично-філософської секції. – С. 414.

²³⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 82.

²³⁹ Там само. – Спр. 8. – Арк. 44.

²⁴⁰ Там само. – Спр. 4. – Арк. 73зв.

²⁴¹ Там само. – Арк. 82.

²⁴² Там само. – Спр. 9. – Арк. 38.

²⁴³ Там само. – Спр. 4. – Арк. 111зв.

виконанні процедури ув'язнення, міститься у двох зустрічних скаргах луцької замкової книги від 29 VIII 1562 р.: “бо, дей он (ворітний. – В. П.) доход свой, повежное, взял, а того виноватца моего неведомо где задел”²⁴⁴. Заміщаючи підстаросту на уряді, ворітний епізодично виступав і в ролі судді, розглядаючи справи простолюдинів, що випливає з заяви якогось Пашка від 15 IX 1566 р., “который живет в подворье ее млсти пнее Романовое Гулевичовое, в замку Луцком”²⁴⁵. Останній заявив, що “судил жону мою Варвару... пан Войтех Красовский, воротный замку Луцкого, з Васкомъ Деружкою, который живет в подвори пна Михайла Ощовского, и всказал был дей на жоне моей за соромоту навезку и положил был рок заплате той навезце” (13 IX)²⁴⁶. Однак позивач не з’явився за відшкодуванням і ворітний звільнив звинувачену Варвару від сплати штрафу, узявши за це 5 грошей “памятного”.

Показником невисокого соціального статусу луцького ворітного може служити його епізодична участь у ролі печатаря приватно-правових актів повітової шляхти – на відміну від вищих замкових урядників: Русинів, Хом’яків, Хребтовичів, Джус. Очевидно, що він обертався на нижчому соціальному щаблі (дрібна шляхта, міщани, бояри), який набагато слабше відображений у джерелах.

Як печатар Красовський виступив у колі родичів, зокрема – при складанні тестаменту кн. Якова Васильовича Крокотки Єловицького (18 III 1564 р. Єловиці; запис від 9 XI 1564)²⁴⁷, одна з п’яти дочок якого була видана за Василя Матвійовича Красовського. Останній у тестаменті згадується як небіжчик, у якого кн. Крокотка наприкінці 1550-х рр. позичав під заставу свого маєтку Котелева 40 кіп грошей для спорядження на Лівонську війну. Раніше, 9 IV 1560 р. князь скаржився за свою дочку (“жаловал и оповедал жал дочки своее пани Мари Красовской”), слугу якої було пограбовано по дорозі до Луцька²⁴⁸. Цікаво, що Василь Красовський надавав кредиторські послуги ще й Я. Я. Монтовту-Коблинському, позичаючи йому 60 кіп грошей, про що Монтовта позивав Василь Привередовський, який одружився на вдові Василя, княжні Єловицькій (19 XII 1566)²⁴⁹. Войтех Красовський брав участь у публічних процедурах, зокрема як “приятель” Щасного Гесинського, який стягував з луцького єврея борг у 120 кіп грошей, для чого уповноважив замкового писаря й ворітного особисто відвідати боржника (13 X 1566)²⁵⁰. Не оминула Красовського й роль “умоцваного”²⁵¹, про що

²⁴⁴ Там само. – Арк. 176зв.

²⁴⁵ Там само. – Спр. 8. – Арк. 373.

²⁴⁶ Там само.

²⁴⁷ Там само. – Спр. 6. – Арк. 255 (9 XI 1564).

²⁴⁸ Там само. – Спр. 1. – Арк. 148зв.

²⁴⁹ Там само. – Спр. 8. – Арк. 497зв.

²⁵⁰ Там само. – Арк. 419зв.

²⁵¹ *Старченко Н.* Умоцвані – прокуратори – приятелі. Хто вони? (Становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2002. – № 1. – С. 111–144.

свідчить скарга луцького єврея Аврама Хамка на писаря познанського купця “через умоцваного свого Василя, воротного замку Луцького” (20 VI 1567)²⁵². Ворітний брав участь у правових процедурах і як виж²⁵³.

Наступником В. Красовського на посаді луцького ворітного став Василь Костевич (Костя). Зміна відбулася між 25 VI (остання згадка В. Красовського як ворітного)²⁵⁴ та 4 VII 1567 р. (перша згадка ворітним Костевича)²⁵⁵. Однак, незважаючи на нове призначення, Красовський не втратив довіри замкової адміністрації, залишаючись слугою кн. Б. Корецького, про що свідчить такий красномовний факт: він і надалі приймав заяви на місці підстарости, репрезентуючи замковий уряд (записи від 23 VII²⁵⁶ та 1 XI 1567 р.²⁵⁷). Костевич на місці підстарости вперше фіксується 8 VII 1567 р.²⁵⁸ А вже 27 вересня Красовський збирався їхати до війська на виклик князя-старости: “А так, дей, я, за писанемъ и росказанемъ его млсти пна своего, князя Богуша Корецького, выбираючися отселя ку его млсти до войска...”²⁵⁹ Невідомо, що сталося з поїздкою, але 29 жовтня він в околицях Луцька відібрав у луцького міщанина коня на відшкодування (грабеж) за несплату боргу (1 XI 1567)²⁶⁰. Загалом 1567 р. відзначився для Красовського низкою конфліктів з луцькими міщанами, з якими ворітний був у кредиторсько-боргових стосунках: записи від 2 II, 25 VI, 8 VII, 27, 29 IX, 1 XI 1567 р.²⁶¹ Про те, який вигляд він мав у цей час, дає уявлення одна з таких скарг: “мене самого словы невъчтивыми зсоромотил и, зъ замку идучи, на зводе мене в бороду костуромъ о носа подпирал, зранил..., [обірвавши] на мене однорядокъ люндышовый чорный с кнафлями позлотистыми” (11 XI 1566)²⁶².

У приятельському зв'язку з ворітним перебував збіднілий племінник замкових урядників Хом'яків – Федір Маскович Хом'як Смордовський, який доручив Красовському в ролі *умоцваного приятеля* добиватися відшкодування майнових збитків, яких Хом'як зазнав під час конфлікту піддячого луцького костелу Томаша Хоенського та луцького мостовничого Івана Олехновича Борзобогатого Красенського: “а веджо пред ся, не хотячи того бою, ранъ и шкод своих опускати, злецаю то очевисто и поручаю пану Войтеху Красовскому, воротному замку Луцького, абы он, вне бытности моей (Ф. Хом'як відправлявся на військову службу. – В. П.), кгда бы право князю

²⁵² ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 265зв.

²⁵³ *Поліщук В.* Врядове виживство в структурі публічно-правових процедур (На матеріалі луцьких замкових книг 1558–1567 рр.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – № 1.

²⁵⁴ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 279зв.

²⁵⁵ Там само. – Арк. 289 (4 VII 1567).

²⁵⁶ Там само. – Арк. 332, 335 (23 VII 1567).

²⁵⁷ Там само. – Арк. 515зв. (1 XI 1567).

²⁵⁸ Там само. – Арк. 298зв.

²⁵⁹ Там само. – Арк. 468зв.

²⁶⁰ Там само. – Арк. 515зв.

²⁶¹ Там само. – Арк. 37зв., 279зв., 298зв., 468зв., 473, 515зв.

²⁶² Там само. – Спр. 8. – Арк. 469зв.

подьяканему с паном Борзобогатым было, при кнзю подьяканем был и, яко обороны моей, так теж и обо вси шкоды с паном Иваном и врьдником его Станиславом Тристенским у права мовил. А я ему даю в томъ мощь, зыск и страту” (23 XI 1564)²⁶³. Цікаво, що перед цим – 17 III 1564 р. – В. Красовський був присутній на судовому засіданні серед “сторонніх суддів”, які за відсутності повітових суддів Г. Бокія і М. Сербина асистували підстарості А. Русину у веденні судового спору між вищезгаданими сторонами: “А при мне (підстарості. – В. П.) на тот час были...”²⁶⁴ Зв’язок ворітного з Федором Хом’яком мав характер породичання – щоправда, не досить вдалого, судячи зі скарги Красовського на того ж таки Федора за те, що той вигнав з дому свою вагітну дружину Ганну Яцківну, яка була племінницею дружини ворітного Тетяни (Таці) і яку Красовські видали заміж за Хом’яка з посагом у 30 кіп грошей²⁶⁵. Пізніше – 23 VI 1567 р. – зі скаргою виступила Ганна, удруге одружена з луцьким міщанином-кравцем Яцком (“подданая его кр. млсти мещанка луцкая пни Ганна Якимовая Кравцовая”)²⁶⁶, заявивши про порушення зобов’язання з боку Красовських, які 22 VI 1567 р. мали сплатити їй 15 кіп грошей за віно, взяте ними від колишнього чоловіка Ф. Хом’яка під час видання Ганни за нього заміж; 25 червня це віно вже було сплачене Красовськими²⁶⁷.

На жаль, встановити точно родинні зв’язки між Красовськими, які згадуються протягом XVI ст., дуже важко. Наприклад, під 1594 р. фігурує Пелагія Красовська – дружина острозького війта Павла Новоселицького; ігуменом Кирилівського монастиря в Києві (з 28 VII 1605 р.) був Василь Красовський (Чорнобривка) († 26 II 1614), поставлений на ігуменство кн. К. К. Острозьким²⁶⁸.

* * *

Персональний розгляд посадовців Луцького замкового уряду кн. Б. Корецького 1561–1567 рр. ще раз підтверджує узагальнюючу думку про те, що “судова влада була невід’ємна від земельної власності, а право суду невід’ємно пов’язане з правом на судовий лен... Усі учасники судового апарату займали своє місце на сходинках судової ієрархії в повній відповідності з їхньою земельною власністю, з їхніми земельними правами”²⁶⁹. Можна побачити, як у системі господарських урядів формується власна ієрархія старост

²⁶³ Там само. – Спр. 6. – Арк. 276 (23 XI 1564).

²⁶⁴ Там само. – Арк. 43зв. (17 III 1564).

²⁶⁵ Там само. – Арк. 289зв. (12 XII 1564). Запис надруковано: Архив ЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 3. – С. 91.

²⁶⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 273зв. (23 06 1567).

²⁶⁷ Там само. – Арк. 279зв.

²⁶⁸ Мицько І. З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія (1576–1636). – К., 1990. – С. 97.

²⁶⁹ Дембо Л. И. “Саксонское зеркало” – выдающийся памятник истории германского феодального права // Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Пер. Л. И. Дембо. – М., 1985. – С. 210–211.

і воевод. Доступ до посад невід’ємний від поземельної залежності від їхніх приватних маєтків старост і замкових сіл, якими вони розпоряджались (Б. Сова, Хребтовичі-Богуринські). Варто наголосити на паралелізмі ієрархій: як кн. Б. Корецький, слуга великого князя і господарський урядник, отримує в держання староство, так і шляхтич Семен Хребтович-Богуринський, слуга князя і замковий урядник, отримує у держання від старости уряд (посаду) гродського писаря тощо. Як великий князь виступає джерелом права для своїх підданих, так і кн. Корецький наділяє правом (через земельне або урядницьке пожалування) своїх васалів-служебників: “*А в томъ ихъ милости панове опекунове и сын мой слугам моим над права ихъ, отъ мене имъ даные* (курсив наш. – В. П.), *никоторое кривды чинити не мають*”²⁷⁰. В обох випадках служба визначається листом-привілеєм князя, який виступає в ролі праводавця, надаючи доступ до офіційної влади-власності. В обох випадках володіння землею і урядом супроводжується соціальною залежністю, оскільки має *вислужуватися* в патрона, в даному разі при виконанні публічно-правових повноважень з замкового уряду.

Персоналії замкових урядників указують на їхню розмаїту соціальну градацію, яка не виходила за межі шляхетського стану. Як засвідчили їхні генеалогії та кар’єри, велике значення мали давність і поважність роду (3–4 покоління, починаючи з часів великого князя литовського Вітовта), представники якого залучалися не тільки до великокнязівської (двірської) служби в ролі дворян, але й до повсякденних публічно-правових процедур (свідки-печатарі правових актів, приятельські судді, запрошені стороною, або комісарські судді, призначені великим князем чи старостою, і, врешті, – дітьки, вижі, ув’язчі, що залучалися принагідно).

Показово, що першими замковими урядниками кн. Б. Корецького (Б. Сова і В. Дешковський) були не волиняни. Вони не займали на Волині стійких соціальних позицій. Це вказує на відсутність на Волині у кн. Б. Корецького, на момент отримання Луцького староства, таких слуг-клієнтів з числа місцевої волинської шляхти, яким би він міг довірити виконання публічних повноважень Луцького замкового уряду. До посідання Луцького староства його інтереси зосереджувались на Східному Поділлі, де він старостував у Брацлаві й Вінниці, звідки й прийшли його перші луцькі замкові урядники В. Дешковський та, ймовірно, Б. Сова. Малозначимість цих урядів підкреслюється ще й тим фактом, що їх, як правило, посідали по 2–4 роки, перебуваючи на шляху до подальшого підвищення по урядовій драбині: А. Русин став “нареченим” турово-пінським владикою; Михайло Гнатович Джуса, перший луцький гродський суддя (24 IX 1566 – 4 VI 1567), невдовзі став ігуменом Дерманського монастиря, отримавши привілей від Сигізмунда Августа на пожиттєве держання (від 13 VI 1571), але силоміць зміщений кн. К. К. Острозьким 2 III 1575 р. на користь Івана Федорова²⁷¹.

²⁷⁰ Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 1. – С. 109.

²⁷¹ Там само. – С. 48–52; Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.): Збірник документів. – К., 1975. – С. 25.

У цілому для регіональної мережі господарських і земських урядів Волині (Бокії, Сербини, Гулевичі, Семашки, Гойські, Кірдеї-Мильські, Чапличі, Козинські) була характерна не тільки активна участь у публічно-правовій сфері, але й тісне породичання між собою, що створювало набагато тісніший зв'язок, ніж його фіксують судові джерела. Так само і ленні зв'язки урядницьких кланів старост і воевод ґрунтувалися на давніх традиціях споріднення і посвоячення слуг і клієнтів. Перший луцький повітовий суддя П. І. Чаплич-Шпановський († 1558) був двоюрідним дядьком дружини кн. Корецького, а луцький земський писар у 1566–1596 рр.²⁷² Михайло Федорович Коритенський був племінником (сестринцем) замкових урядників Русинів. С. І. Хребтович Богуринський був одружений на дочці А. І. Русина Раїні, а Б. І. Сова – на сестрі Хребтовичів Богуринських Анастасії тощо.

У підсумку зауважимо, що клан мислиться набагато ширше, ніж клієнтарно-патрональна залежність і доступ до урядів – це також тісне породичання і створення родинних союзів з досить замкненого кола “братів” і “приятелів”, готових прийти на допомогу й захищати спільні інтереси. На жаль, обмеженість джерельної бази судово-нотаріальними документами поточного діловодства не дає змоги детально аналізувати характер особистих стосунків – власне, прихований бік обов'язків і ширше – соціальних практик. Незважаючи на це, чітко виявляється структура взаємозалежності, представлена в її зовнішньому виразі публічних повноважень і станових прав, що вимальовували театральні підмостки проявів влади. Зрозуміло, що магнати, які набували нові уряди, отримували додаткову можливість для розширення своєї вертикалі влади в мережі службово-клієнтарних стосунків, причому в межах набагато ширших, ніж передбачалося буквою привілею.

*Урядники Луцького замкового уряду
в 1560–1567 рр.*

Ім'я урядника	Уряд або служба та час посідання	Джерело інформації: ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, № справи, аркуш.	Число слуг- виживів
Кн. Богуш Федорович Корецький	Староста: бл. 31 XI 1560 – † 19 VIII 1576	Спр. 1. – Арк. 8	24 (до 30 XII 1567)
Кн. Матвій Васильович Четвертинський	Справця староства: 10 X 1559; 29 V 1561; 22 I; 27 I – 5 III 1562;	Спр. 1. – Арк. 72зв.; Спр. 3. – Арк. 115зв.; Спр. 4. – Арк. 24зв., 27–50, 84зв.	5
Загоровський Петро Богданович, господарський маршалок	Справця староства: 5 IX 1562	Спр. 4. – Арк. 182зв., 183зв.	2

Ім'я урядника	Уряд або служба та час посідання	Джерело інформації: ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, № справи, аркуш.	Число слуг- вижив
Со́ва Борис Іванович	Підстароста: XI 1560 – 15 IX 1563	Спр.3. – Арк. 1; Спр. 5. – Арк. 154	27–28
Русин Андрій Іванович	Справця староства: 7 VII – 5 VIII 1562 Підстароста: номінація 1 VIII 1563; 6 X 1563 – 29 XI 1565; 28 II 1566 – 24 I 1567	Спр. 4. – Арк. 140– 162зв. Номінація: Спр. 5. – Арк. 123 зв; Спр. 7. – Арк. 406; Спр. 8. – Арк. 55; Спр. 9. – Арк. 32	5–7 –справці; 56–59 – підстарости
Хом'як Петро Іванович	Підстароста: 1 XII 1565 – 26 II 1566; 28 I 1567 – 1570	Спр.7. – Арк. 410зв.; Спр. 8. – Арк. 54; Спр. 9. – Арк. 34	30–34 (до 30 XII 1567)
Дешковський Василь Васильович	Писар: зг. 13 VI 1561 – 21 III 1562	Спр. 3. – Арк. 128 Спр. 4. – Арк. 55зв.	2
Хребтович- Богуринський Іван Іванович	Писар: 29 III 1562 – 1 VIII 1563	Спр. 4. – Арк. 59зв. Спр. 5. – Арк. 123	12 – 13
Хом'як Гу́рин Маскович	Писар: 1 VIII 1563 – до 4 I 1564	Номінація: Спр. 5. – Арк. 123	—
Русин Федір Іванович	Писар: 6 I 1564 – XI 1570	Номінація: Спр. 5. – Арк. 172; Спр.12. – Арк. 443	7 (до 31 XII 1566)
Красовський Войтех	Ворітний: зг. 1 IV 1561 – між 25 VI та 4 VII 1567	Спр. 3. – Арк. 82зв.; Спр. 9. – Арк. 279зв., 289	22 – 25
Костевич Василь	Ворітний: перш зг. 4 VII 1567	Спр. 9. – Арк. 289	—
Трушович Григорій (Гришко)	Дяк (підписок): зг. 4 V; 26 VI; 2 VII 1565; 2 IV 1567	Спр. 7. – Арк. 87зв., 172зв., 177зв.; Спр. 9. – Арк. 139	—